

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань *03 Гуманітарні науки*
Спеціальність *035 Філологія*
Спеціалізація *Слов'янські мови і літератури (переклад включно),
перша – польська*

на тему: Мотив страждання у творчості Кароля Войтили і польських письменників ХІХ ст.

КРФПР_{мз.} 21070.01.15.00

студентки ІІ курсу групи ФПР_м-21-1 _____ Віти СКОВИРИ
підпис, дата

Керівник ст. викладач _____ Юлія СЕРКОВА
підпис, дата

До захисту допускається:
Завкафедри слов'янської філології _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА
підпис, дата

Хмельницький, 2022

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

„ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри слов'янської філології

_____ (Неля ПОДЛЕВСЬКА)

22 вересня 2022 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу

СКОВИРІ ВІТІ АНТОНІВНІ

1. Тема роботи «Мотив страждання у творчості Кароля Войтли і польських письменників XIX ст.» затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 30 червня 2021 року, протокол № 10

2. Термін подачі студентом завершеної роботи: 10 грудня 2022 року.

3. Вихідні дані роботи:

Твори Кароля Войтили та Адама Міцкевича є досконалою квінтесенцією людського страждання та підсумками життєвого досвіду письменників. Їхні твори стали досконалими уроками для будь якої людини та будь якої епохи. Персонажі творів Кароля Войтили та Адама Мікевича відображають категорії добра і зла, красивого і потворного, трагічного і комічного.

Концептуальний підхід до зображення людського страждання у художніх творах допоможе глибоко дослідити мотив страждання у творчості вибраних письменників, а також дослідити їхній вплив на людську поведінку і свідомість. Мотив страждання, що прослідковується у творах цих письменників тісно переплітається з подіями, що відбуваються зараз у нашій Батьківщині. Ця кореляція й зумовлює **актуальність** теми дипломної роботи.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань):

- з'ясувати сутність поняття страждання та його використання в аспекті творчості письменників ХІХ ст;
- описати стан вивчення поняття страждання українських та польських дослідників;
- показати проблему страждань у творчості Адама Міцкевича та Кароля Войтили на прикладі їх творів «Дзяди», «Йов» і «Єремія», а також огляд їх життєвого шляху;
- дослідити тему страждань у вченні Івана Павла ІІ;
- окреслити аспект страждання в житті Папи Івана Павла ІІ на прикладі замаху на його життя та останні роки його життя;
- сформулювати актуальність роботи на прикладі поточних подій в Україні та світі

5. Графічний матеріал: не має.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	НЕМАЄ		

7. Дата видачі завдання – 1 жовтня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
№ з/ч	Найменування етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обрання теми дипломної роботи	Вересень 2021 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень-жовтень 2021 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна	Вересень–листопад	

	наукова інтерпретація	2021 року	
4.	Написання першого розділу дипломної роботи	Грудень 2021 – березень 2022 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації в збірнику наукових праць та участі в конференціях	Жовтень 2021 року – листопад 2021 року	
6.	Написання другого розділу дипломної роботи	Квітень – червень 2022 року	
7.	Написання третього розділу дипломної роботи	Серпень – жовтень 2022 року	
9.	Написання «чорнового варіанту» дипломної роботи	До листопада 2022 року	
10.	Попередній захист дипломної роботи	22 листопада 2022 року	
11.	Остаточне завершення дипломної роботи	Грудень 2022 року	
12.	Подача дипломної роботи на кафедру і її захист	Грудень 2022 року	

Магістрант _____

Віта СКОВИРА

Керівник роботи _____

Юлія СЕРКОВА

Анотація

Тема роботи: **«Мотив страждання у творчості Кароля Войтили і польських письменників XIX ст.»**

Автор – Сковира В.А.

Науковий керівник – Серкова Ю.І.

Обсяг кваліфікаційної роботи – 64 сторінок основного тексту.

Робота містить 80 джерел посилань (зокрема 75 – польською мовою).

Ключові слова: *страждання, концепт, мотив, людина*

Кваліфікаційна магістерська робота присвячена дослідженню мотиву страждання у творчості найвидатнішого польського поета і пророка Польщі Адама Міцкевича та письменника, поета, драматурга, святого римо-католицької церкви Кароля Войтили.

Опираючись на життєвий досвід та твори цих відомих польських авторів, котрі описували страждання і самі їх переживали, ми бачимо актуальність цієї теми в подіях сьогодення, які необхідно пережити і прагнути до соціального та індивідуального відродження кожної людини. Проаналізовані та досліджені твори про людські страждання та випробування мають стати для нас уроком, а нинішні події - запорукою збереження віри та людяності в наших народах.

Меті підпорядковується вирішення завдань: з'ясувати сутність поняття страждання та його використання в аспекті творчості письменників XIX ст, описати стан вивчення поняття страждання українських та польських дослідників, показати проблему страждань у творчості Кароля Войтили на прикладі його творів «Йов» і «Єремія», а також огляд його життєвого шляху, дослідити тему страждань у вченні Івана Павла II, визначити аспект страждання в житті Папи Івана Павла II на прикладі замаху на його життя та останні роки його життя, сформулювати актуальність роботи на прикладі поточних подій в Україні та світі.

Об'єктом дослідження є творчі досягнення Адама Міцкевича та Кароля Войтили. Предмет – мотив страждання, представлений у творах «Дзяди», «Йов», «Єремія» та ін.

Автор _____

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

Вступ.....	8
1. Мотив страждання в польській літературі на прикладі відомих польських письменників XIX та XX ст.....	11
1.1. Адам Міцкевич «Дзяди».....	11
1.2. Кароль Войтила «Йов» і «Єремія».....	20
2. Творчість Кароля Войтили як вираз віддзеркалення життєвих страждань...	31
2.1. Листи та промови.....	31
2.2. Замах на життя.....	41
2.3. Останні роки життя та смерть.....	52
3. «Живі істини» людства у творах пророків епохи романтизму та XX століття.....	62
Висновки.....	66
Перелік джерел посилання.....	70

ВСТУП

Протягом століть людина стикається з багатьма викликами, які ставить перед ним суспільство. Це пошук роботи, місце в суспільстві, досягнення кар'єри. Однією з тем, яка здебільшого знаходиться поза свідомістю людини, є тема страждання, яке людина уникає або й повністю старається не помічати. Проте, зустрічаючись з ним, людина частіше запитує себе про причину страждань.

Одним із важливих елементів, які можуть допомогти нам з'ясувати практичний сенс нинішнього страждання, а також теми страждання в цілому, є вивчення того, як відносилися до цього явища протягом століть.

Одним із авторів, які описували страждання, є польський поет, творець нової польської літератури - Адам Міцкевич, який у ХІХ столітті заохочував своїх співвітчизників, які втратили державність, до боротьби за незалежність.

Кароль Войтила, також відомий як Папа Іван Павло ІІ, зазнав багатьох страждань через поневіряння власного народу, який був однією із жертв Другої світової війни. Кароль Войтила у дитинстві втратив своїх люблячих батьків, брата, а протягом життя зносив численні хвороби та муки. Однак завдяки наполегливості та рішучості він зумів їх усі подолати та став зразком для багатьох народів. Взірцем для нього, безсумнівно, був біблійний Йов, який, незважаючи на те, що втратив усе в одну мить, не відмовився від віри та людяності.

Таким чином, опираючись на життєвий досвід та твори цих відомих польських авторів, котрі описували страждання і самі їх переживали, ми бачимо **актуальність** цієї теми в подіях сьогодення, які необхідно пережити і прагнути до соціального та індивідуального відродження кожної людини. Проаналізовані та досліджені твори про людські страждання та випробування мають стати для нас уроком, а нинішні події - запорукою збереження віри та людяності в наших народах.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження мотиву страждання у творчості Кароля Войтили та обраних польських письменників XIX ст.

Для досягнення поставленої мети необхідно зреалізувати такі **завдання**:

- сформулювати актуальність роботи на прикладі поточних подій в Україні та світі;
- з'ясувати сутність поняття страждання та його використання в аспекті творчості письменників XIX і XX ст;
- описати стан вивчення поняття страждання польськими і українськими дослідниками;
- показати проблему страждань у творчості Кароля Войтили на прикладі його творів «Йов» і «Єремія», а також зробити огляд його життєвого шляху, який вплинув на його творчість;
- дослідити тему страждань у вченні Івана Павла II;
- окреслити аспект страждання в житті Папи Івана Павла II на прикладі замаху на його життя та останні роки його життя.

Об'єктом роботи є творчість Івана Павла II та Адама Міцкевича, у яких описуються людські страждання, зокрема їх вплив на формування ставлення до людського життя, здоров'я, до своєї Батьківщини.

Предмет роботи – явище фізичного і духовного людського страждання.

Джерельна база дослідження – твір Адама Міцкевича «Дзяди», твори Івана Павла II «Йов», «Єремія» та інші листи і промови

Методи дослідження: аналіз, узагальнення, описовий, художній.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у тому, що вивчення людського страждання в творчості Адама Міцкевича і Кароля Войтили досі не є повно та всебічно досліджені. З цієї причини можна сказати, що ця тема є новою, не пізнаною до кінця на українському ринку.

Теоретичне значення роботи полягає у можливості розширення уявлення про людські страждання. У дослідженні систематизовано всебічні

трактування терміну *страждання*. Висвітлено центральне місце досліджуваного терміну в процесі аналізу вибраних творів.

Практичне значення зумовлюється тим, що отриманні наукові результати є певним внеском у дослідження біографій та творчості двох великих поляків, чиї постаті є досить важливими для розуміння польсько-українських відносин. Крім того матеріали та висновки цієї роботи можуть бути використані у навчальному процесі підготовки студентів-полоністів як засобу підвищення рівня літературної компетенції, а також на факультативних заняттях та під час проведення гурткової роботи, у підготовці до конкурсів і олімпіад з польської мови та літератури.

Апробація дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи викладені у статті «Aspekt dolorystyczny w nauczaniu Jana Pawła II» у науковому журналі «Актуальні проблеми філології та перекладознавства», Хмельницький, 2022 р).

1. МОТИВ СТРАЖДАННЯ У ПОЛЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ НА ПРИКЛАДІ ВІДОМИХ ПИСЬМЕННИКІВ ХІХ та ХХ ст.

1.1. Адам Міцкевич «Дзяди»

Адам Міцкевич був справжнім патріотом своєї Батьківщини та громадським діячем. Він був членом заборонених царським режимом організацій, що і призвело до його ув'язнення та заслання в глиб Росії. Він активно приймав участь у національно-визвольній боротьбі, але не фізично, він був «воїном слова», до якого дослухалися, якому довіряли та який вселяв надію [1].

Більшу частину життя він поневірявся по світі. Величезного болю та страждань Адаму Міцкевичу завдавала доля його Батьківщини – Польщі, що страждала від царської диктатури. Страждання та поневіряння – це вірні супутники життя Адама Міцкевича [29]. Невимовного болю поету завдали смерть близьких людей, неможливість воз'єднатися із коханою, переслідування російського режиму, а найбільше – доля його Батьківщини. Такий життєвий досвід серйозно вплинув на літературну спадщину поета, де фізичні і моральні страждання знайшли своє відображення у поемі «Дзяди» [15].

Вперше беручи дану поему до рук, читача спантеличує загадкова і нелогічна нумерація розділів. Вона є незвичною для читачів, котрі звикли до логічності та хронології. Розділи в поемі ідуть в такій послідовності: II, IV, III. Поема є стилістично неоднорідною. Здається, що поема не має ані початку, ані кінця, а може не має і закінчення. [3, с. 7].

Другий розділ поеми носить моральний характер. Представлена тут мораль є результатом поширених уявлень про вину та кару. У цьому розділі Адам Міцкевич описує відповідність стражданню вини [7, с. 89]. Душі померлих переносяться у метафізичний вимір, де вимушені спокутувати свої провини і зрозуміти помилки, які наробили за життя. У людській свідомості не існує гріха без покарання, страждання без спасіння. Певна категорія гріхів

тягне за собою своєрідне покарання. Страждаючим душам слід допомогти досягти спасіння. Автор у другому розділі показує душі грішників, які з'являються на обряді, бо гріхи, скоєні за життя, перешкоджають їхньому спасінню.

Діти Юзьо і Рузя були досить розпещеними, вони були далекі від щоденних турбот, тому вони не можуть потрапити до неба і страждають за те, що не пізнали скорбот за життя.

“Bo słuchajcie i zważcie u siebie,

Że według Bożego rozkazu:

Kto nie doznał goryczki ni razu,

Ten nie dozna słodyczy w niebie...”[38, с. 57]

На землі діти нічим не завинили, значить не пізнали гіркоту життя, а згідно із народними віруваннями вони не можуть стати ангелами. Способом для спасіння для них є зернятка гірчиці. У гірчиці гіркий смак, то ж завдяки пізнанню цього смаку діти можуть іти до неба.

Наступний герой – це страшний привид котрий налякав усіх учасників обряду. Автор старався описати зовнішність привида відповідно до вчинених ним гріхів. Це була страшна істота, що наводила всіх на страх та викликала відразу і тривогу. Там, де колись було людське обличчя тепер палає вогонь та здіймається дим, там де колись було людське тіло – видніються кістки. [38, с. 60] Цей привид – це колишній пан села, котрий приречений на страшні муки – блукання посеред рідної йому місцевості та болісних нападів диких птахів, котрі до кісток ранили його тіло. Це було покарання за нелюдську поведінку, байдужість і небажання допомогти.

„Ach, zbyt ciężka ręka Boska!

Jestem w złego ducha mocy,

Okropnie cierpie męczarnie.

Kiedy noc ziemię ogarnie?

Tam idę szukając nocy;

A ucikając od słońca

Tak pędzę żywot tułaczy,

A nie znajdę błędóm końca.

Widocznych głodów jestem pastwą,

A któż mię nakarmić raczy?

Szarpie mnie żarłoczne ptastwo,

A któż będzie mój obrońca?

Nie masz, nie masz mękom końca!...”[38, s. 61]

Птахи, котрі переслідують пана – це душі замучених ним людей: мати з маленькою дитиною, що неотримавши найменшої милостині була вигнана і померла і голодний чоловік, якого жорстоко побили за кілька зірваних яблук у панському саду.

Привид страждає від пекучої спраги, просить води у селян, але птахи не дають йому втамувати спрагу, бо пам’ятають його вину. Пан мусить і далі стражати і покутувати свою вину, хоча і зрозумів свої помилки: “...Во kto nie był ni razu człowiekiem, Temu człowiek nic nie pomoże.”[38, s. 65]

Далі в церкві з’являється душа дівчини-красуні Зосі, котра померла в 19 років. Душа Зосі, як і душі дітей Юзя і Рузі, ніколи не відчувала справжньої гіркоти життя. Але й правдивого щастя Зося теж не відчувала. Вона була безтурботною, гналася за «легким зефіром, за мушкою, за метеликом, але ніколи не за коханням»[38, s. 69]. Вона ніколи нікого не любила і не бажала вийти заміж. Вона сміялась із залищальників, а деяких навіть висміювала. Вона легковажила чужими почуттями. Після смерті Зося була приречена блукати по світу на самоті. Вона страждає і найбільше прагне більше не почуватися

одинокую. Зосі нудно, вона застрягла між світами, не може “...ani wzbić się pod niebiosą, ani ziemi dotknąć nie mogą”[38, с. 70]. Найбільше вона тепер бажає відчутти чийсь присутність, просить щоб хлопці схопили її за руки і притягли до землі, щоб вона хоча б хвилину могла з ними пограти.

Остання душа, яка з’являється в костелі під час обряду - душа закоханого парубка. Це дуже таємнича і неоднозначна фігура. Душа хлопця з’являється неочікувано, коли обряд було майже закінчено і без запрошення. Вона мовчить і ігнорує питання священника, тому читач не розуміє в чому його провина і причина страждань. Єдине що автор залишає місце для фантазії читача, описуючи його зовнішній вигляд, рану на серці та загадкові взаємні переглядування з однією із селянок [10, с. 34]. Вона, очевидно, знала парубка. Це парубок – душа самогубця із балади “Upiór”, який щороку з’являється на землі, щоб знову і знову переживати страждання через нещасне кохання, щоб знову і знову позбавляти себе життя.

“...O sprawiedliwy, lecz straszny wyroku!

Ujrzeć ją znowu, poznać się, rozłączyć;

I com ucierpiał, to cierpiał co roku,

I jakim skończył, zakończyć. ...” [38, с. 48]

В четвертій частині дії відбуваються вже не в цвинтарній каплиці, а в затишній хатині священника. Таємничий гість, котрий відвідав священника не був таким страшним, як духи, які з’являлися у цвинтарній каплиці. Спочатку не відомо ким він був насправді: дивним, заблуканим мандрівником, що збився зі шляху чи страждаючою душею, що потребує допомоги. З німим духом, з попередньої частини, поєднувало його одне – він теж був нещасливо закоханий [18]. Незважаючи на багато спільного із німим духом, до священника мандрівник приходить із тою самою пролемою. Дивний мандрівник – це Густав, колишній учень священника, котрий дуже добре його знав. Причина страждань Густава – нещасне кохання до дівчини, котра вибрала не його, а

статус і гроші. Священник намагається йому допомогти, але розуміє, що муки кохання, образа та відчай звели бідолаху з розуму. Це виражається у дивній поведінці Густава, палких речах, раптовому співі та замахом на вlane життя. Але все це підтверджує насправді сильне почуття, правдиве кохання, що зробило його нещасним [38, с. 12].

„Kto miłości nie zna, ten żyje szczęśliwy,

I nos ma spokojną, i dzień nietęskliwy...”[38, с. 80]

Густав наділяє свою любов божественним значенням. Він вірить, що вона є результатом виконання Божого задуму, що саме Бог зв’язав обидві душі одна до одної навіки. Густав щиро вірить, що закохані призначені одне одному небесами, з’єднані магичним ланцюгом, котрого ніхто не може розірвати. Розрив з коханою він сприймає як порушення Божого сценарію [53, с.112].

„Tylem wytrwałem, tyle wycierpiałem,

Chyba śmiercią bole się ukoją;

Jeśli płochym obraził zapalem,

Tę obrazę krwią okupię moją.” [38, с. 85]

Причиною своїх нещасть Густав робить книжки, ”książki zbojeckie”, вважає, що саме вони погубили його. Він був вихований на класичній літературі, тому не хотів простого земного кохання, а бажав неземних почуттів. Врешті він знайшов своє неземне кохання, але втратив його навіки.

“...Znalazłem ją blisko siebie,

Znalazłem ją!... ażebym utracił na wieki” [38, с. 87]

Тому що кохана Густава вибрала не його, він вважає її мертвою, хоча вона ще жива. Він вважає, що смерть буває різною. Найлегша смерть – оплакана смерть коханої в родинному колі. Але є і інша, страшніша, на думку Густава, котра торкається двох і вбиває болісно і повільно.

„To jest jedna śmierć, moje dzieci;
 Ale jest staszniejsza druga,
 Powolna, bolesna, długa;
 Śmierć ta dwie społem osoby ugodzi,
 Lecz moje tylko zabija nadzieje,
 Drugiej bynajmniej nie szkodzi.”[38, с. 98]

Саме на таку смерть обрєкла Густава кохана, сама ж залишилася жити в багатстві. Коли Густав побачив кохану в обіймах її чоловіка: веселу, щасливу, безтерботну, від горя він збожеволів.

Адам Міцкевич вважає, що хто насправді переживав велике, шалене, безмежне кохання, хто за життя пізнав райське щастя, той повинен чекати щастя вічного, зазнаючи тяжких мук, страждань, переживаючи пекло самотності. Порівнюючи привид Зосі і Густава можна з впевненістю сказати, що Густав є повною протилежністю Зосі, він любив безмежно, знаходячи в коханні шанс на власну ідентичність, але не зважаючи на це його шлях до райських вершин теж нелегкий [7].

Весь 4 розділ пронизаний мотивом знехтуваного кохання. Це твір про абсолютну любов і пов'язані із нею страждання. У цій зображеній концепції кохання розкриваються автобіографічні акценти автора. Можна зрозуміти, що у четвертому розділі Адам Міцкевич описував свої власні почуття і переживання до Марилі Верещаківни, котра в лютому 1821 року стала княгинею Путткамер. Густав уособлював молодого поета. Всі описані страждання Адам Міцкевич переживав особисто, тому четверта частина «Дзядів» назавжди зостане записом великого кохання та страждання. [38, с. 13]

Багато різних подій сталося в житті Адама Міцкевича до того, як він знову повернувся до роботи над поемою «Дзяди». Це арешт, ув'язнення, наказ про його примусове переселення в глиб Росії. Він багато подорожував,

працював, але його постійно мучила доля його Батьківщини. III частина «Дзядів» була присвячена одній із болісних і трагічних сторінок в історії Польщі – провалу Листопадового повстання у 1830-1831pp, репресіям, переслідуванням і вигнанням поляків зі своїх рідних земель до чужої і холодної Росії. Адама Міцкевича провал повстання вразив до глибини душі, тому свою драму він також присвятив людям, котрі боролися та страждали за свободу польського народу. [3]

Вектор III розділу «Дзядів» діаметрально відрізняється від попередніх частин, у яких центральною лінією є страждання через нещасне кохання, вплетене у канву народного звичаю поминання померлих – Дзяди. Особливого драматизму цій частині додає те, що автор описував події не видумані, а ті, що відбувалися насправді. Автор поеми сам був свідком тих подій. Тут Адам Міцкевич описує страждання не через жінку, а через політичні репресії своїх співгромадян [10, с.55].

Головним героєм, що і поєднує всі частини поеми, є нещасний закоханий Густав, що в III частині перетворюється на Конрада, незламного воїна національної боротьби, правдивого патріота та людину, котра готова піти на найбільші жертви для власного народу. Він перестає зосереджуватися на стражданнях, пов'язаних із розбитим серцем, тепер він відданий ідеї вищого блага, блага Батьківщини. З цього моменту ним керувала любов до Польщі, а не до жінок. Характерною рисою романтичного героя є повна відданість ідеї. Конрада не зупинити, він готовий на все, навіть повстати проти Бога [37]. Головний герой це ніби дві різні особистості - з одного боку він славить Богородицю, а з іншого співає богохульні пісні. Конрад нагадує міфічного Прометея, який повстав проти богів через любов до людей. Герой вимагає від Творця «ряду душ». Він переконаний, що керував би ними краще за Бога, керуючись лише мудрістю. Конрад чинить богохульство, майже називаючи Бога царем, а значить деспотом. [65] Зважаючи на це, можна сказати, що звертаючись у такий спосіб до Бога, Конрад показує всю свою біль і страждання через події у власній країні.

Конрад є уособленням польського народу під час розділів Польщі. Він не тільки страждає фізично у в'язниці, а й через людей, його товаришів, з яких знущаються російські прислужники. Так, слухаючи розповідь Яна Соболевського про знущання над молодими хлопцями, Конрад і його товариші ледве стримують свій гнів.

“Wywiedli ostatniego – zdało się, że wzbrzniał,
Lecz on biedny iść nie mógł, co chwila się słaniał,
Z wolna schodził ze schodów i ledwie na drugi
Szczebel stąpił, stoczył się i upadł jak długi;

...

Dano mu tulu kijów onegdaj na śledztwie,
Że mu odtąd krwi kropli w twarzy nie zostało...” [38, с. 164]

Тортури, яких зазнають ув'язнені поляки, можна розділити на фізичні та душевні страждання. Фізичні страждання це моріння голодом, спрагою, заборона спати. Проте телесні муки - це ніщо, в порівнянні з душевними стражданнями, через які проходять в'язні. Вони не знали, скільки триватиме слідство та їхнє ув'язнення, не знали, яка зараз пора дня, день це чи ніч, боялися, що родина про них забуде і вони будуть забуті і самотні. Провиною в'язнів було те, що вони були патріотами, мали почуття спільноти, готові були пожертвувати собою заради інших.

Ще одна складова страждання – страждання як покарання. Покарання за скоєні гріхи та заподіяння шкоди людям накладається вищими силами [33, 122]. Лікар за шкоду, яку він заподіяв людям, за пораду щодо самогубства Яна Роллінсона, за знущання та приниження отця Петра, за те, що він наказав Пелікану дати ляпаса монаху був убитий блискавкою [28]. У момент ляпаса священик передбачив смерть Доктора. Під час балу сенатора надворі

прогриміла гроза, неподалік було чути блискавку. Через деякий час виявилось, що блискавка влучила в Доктора і вбила його.

Наступна складова страждання – це страждання як випробування віри. Конрад відчуває страждання його невинного народу, які є джерелом багатьох питань до Бога. Конрад починає сумніватися в Божому милосерді і справедливості. У «Великій імпровізації» Конрад прирівнює себе до Бога, він поет і видатна особистість, а значить є такою людиною ніби рівною Богові [64].

Він хоче бути лідером нації, він також хоче панувати над почуттями людей, хоче врятувати весь народ. Конрад хоче взяти на свої плечі величезний тягар, він відчувається провідником і, перш за все, батьком усіх людей. З'являються перші первістки гордині. У своєму монолозі Конрад приходить до переконання, що він кращий за Творця, бо Бог – це лише мудрість, а він, Конрад, може відчувати, бо має серце, яким любить весь народ і все людство. Герой відчуває, що може вимагати влади над світом і людьми від Бога. Однак крики до Бога так і залишаються без відповіді, що Конрад вважає нестерпним. Підбурений злими духами, він знаходиться на межі богохульства [64].

Беручи до уваги вищенаведені аргументи, безумовно, можна зробити висновок, що III частина «Дзядів» – це драма про страждання, що кидають людину у безодню самознищення. Адам Міцкевич показує нам постійне переслідування поляків, жорстоке винищення будь яких проявів патріотизму, носієм якого була пригноблена й ображена, але непохитна, мужня й солідарна в стражданнях молодь, готова пожертвувати життям за добро Батьківщини [14].

2.1. Твори «Йов» і «Єремія»

Про драматургію Кароля Войтили, художника, поета, актора, автора п'єс і віршів, майбутнього Папи Івана Павла II, у польській літературі написано чимало. Для людини, яка хоче пізнати і зрозуміти вчення Папи Івана Павла II, важливо також знати його драматургічну творчість, оскільки, як він сам неодноразово наголошував, театр був його першою любов'ю, ще до того, як в ньому дозріло покликання до служіння Богу. Театр був також своєрідною підготовкою до душпастирської праці [56, с. 298].

Войтила виступав на сценах Вадовіце з ранніх шкільних років і часто був співрежисером тамтешніх вистав, але домінуючий вплив на розвиток його драматургічного стилю мав досвід, отриманий під час навчання на факультеті полоністики та під час окупації. Саме тоді він відкрив для себе театр, його величність і таємницю [56].

Спочатку дослідження таємниці слова Кароль Войтила здійснював на поетико-драматургійному рівні. Був співзасновником Рапсодичного театру, заснованого в 1941 році в умовах підпілля. Під час окупації він був не лише одним із провідних акторів цього театру, а й брав участь у процесі створення його ідейних засад. Зв'язки, які пов'язували Войтилу з цією сценою, виникли, зокрема, з від глибокої, тривалої дружби з Мечиславом Котлярчиком, головним ініціатором і режисером Рапсодичного театру [55].

Після початку навчання в підпільній семінарії Краківської архідієцезії Кароль Войтила відмовився від акторської ролі в наступних виставах театру, створеного Котлярчиком. Однак його театральна пристрасть неодноразово виявлялася в різних формах.

Найважливішими, однак, були його власні драматургічні тексти. Їх було написано шість. Кароль Войтила почав їх писати в перший місяць німецької окупації. Перша драма під назвою «Давид» була втрачена під час війни. Дві

наступні — «Йов» (1939) та «Єремія» (1940) за своїм змістом посилалися на біблійні сюжети, але насправді були роздумами про трагічну долю Польщі.

«Йов. Драма зі Старого Завіту» та «Єремія» — перші дві п'єси Кароля Войтили, написані у найтемніші часи окупації в 1940 році. «Йов» був плодом інтелектуальної та духовної праці молодого студента другого курсу полоністики. Вибір теми, безсумнівно, продиктований початком Другої світової війни та пошуком відповідей на питання про причини зла та сенс невинних страждань, відомих лише Богу [74, с. 322]. З іншого боку, приймаючи ці роздуми у формі драми свідчить про філологічні захоплення молодого Кароля Войтили та про любов до театру, яку йому прищепили ще у шкільні роки. Розглядаючи екзистенційні та духовні питання, звернені до Всевишнього, обрана художня форма створює можливість їх появи на сцені та проникнення у свідомість глядачів, що, ймовірно, могло бути задумом поета-початківця, який уже давно зробив перші кроки на сцені театру сам, і приблизно через рік після написання своїх перших драм він став співтворцем Рапсодичного Театру в окупованому Кракові [23, с. 173].

Говорячи про поетичні драми «Йов» і «Єремія», неможливо зрозуміти їх без біблійного звернення до тих персонажів, які використовував молодий Кароль Войтила. Особливу увагу слід звернути на страждання, які біблійний автор втілює в цих персонажах.

Книга Йова — один із найвідоміших трактатів про страждання. Він містить 42 розділи на івриті та, ймовірно, він був написаний між III і V століттями до нашої ери. Найголовнішою проблемою в книзі є страждання. Воно не являється покаранням за провину, адже Йов був зразковим християнином. Піддавання людини стражданням є своєрідним іспитом на її вірність Богові та уроком для наступних поколінь. Біблійна розповідь про Йова, якого Біблія називає праведним, говорить, що він був надзвичайно справедливою і богобоязливою людиною, яка ніколи не заплямувала свою душу гріхом, ніколи не образила Бога.

Йов жив на землі Ус, мав численне потомство, дотримувався Божих заповідей і жив у злагоді з усіма. Бог, побачивши, що він має такого вірного слугу, благословив його і посилав йому щастя. Він ніколи не забував прославляти і поклонятися своєму Господу. Бог був дуже задоволений Йовом, він знав, що віра цього чоловіка непохитна. Можливо, тому він дозволив сатані випробувати Йова.

Драма Кароля Войтили «Йов» була написана під час Великого посту 1940 року. Дякуючи листам Кароля Войтили до свого друга Мечислава Котлярчика ми дізнаємося, що спонукали його до написання п'єси роздуми про визвольну силу страждання. Молодий драматург хвалиться своєму другу, що написав новий твір про страждання: «Grecki forma, chrześcijański duchem» [31, с. 315]. Кароль Войтила не приховує при цьому, що надихнуло його до написання цієї драматичної п'єси Книга Йова зі Старого Завіту, а також інші біблійні книги.

Твір Кароля Войтили побудований на біблійній книзі Йова для того щоб об'єднати та побачити всіх страждаючих на цьому світі та знайти відповідь на питання про сенс страждання [78].

Сатана переконав Бога випробувати Йова, стверджуючи, що Йов був відданий Богові лише тому, що він мав усе, що йому було потрібно, і коли Бог забере у нього його любов, Йов напевно відвернеться від нього. Тож Бог позбавив свого слуги всього маєтку та врожаю, а також забрав у нього його дітей. Йов був дуже засмучений, але все, що він сказав, було що нагим він вийшов із утроби матері своєї, і нагим повернеться туди. Господь дав і Господь забрав. Нехай буде ім'я Господнє благословенне!» [76, с. 12]. Цими словами він засвідчив, що довіряє Богові і хоче прийняти з Його рук те, що Він вважає за потрібне послати йому. Йов настільки довіряв Божій мудрості та доброті, що беззастережно довіряв його рішенням. Він віддав своє життя в руки Господа, його віра була великою, і ніщо не могло її применшити.

Наступна розмова сатани з Богом підводить Йова до випробування. Цього разу Бог посилає на нього проказу, яка змушує чоловіка терпіти муки. Слід

пам'ятати, що проказа була хворобою не лише фізично руйнівною та дуже болючою, але й культурно значущою — її вважали хворобою нечистих. Коли налякана дружина закликала Йова проклясти Бога, Йов лише відповів, що вони отримали добро з руки Бога, чому ж вони не можуть прийняти і зло? [76, с. 15] Виявляється, Йова і цього разу не захопив гнів.

Коли друзі Йова - Еліфаз, Білдад і Цофар - дізналися про послані йому страждання, вони прийшли відвідати його. Давали йому різні поради, докоряли, умовляли визнати свої гріхи, бо на праведників Бог не посилає кари, а тільки на грішників. Вони казали, що такі нещастя, мабуть, покарання за якісь свідомі або несвідомі гріхи, але Йов знав, що він не винен, бо жодним вчинком не згрішив, він був впевненим у своїй правоті [76, с. 30]. Ставлення Йова ґрунтувалося на свідомому стражданні та абсолютній довірі до Бога. Йов не знав, чому Бог змусив його страждати, але він вірив, що це має мету і це правильно.

Незважаючи на велику віру, Йов був «лише людиною». Однак ця зріла віра не позбавлена дилеми. Її постійно супроводжує питання: за що? За що ця кара, за що цей біль, за які провини та гріхи? Весь час хвороби він не мовчав, а нарікав і «боровся» з Богом. Він проклинав день свого зачаття і народження, просив у Господа хвилини перепочинку або щоб він усвідомив гріхи, за які страждає. Проте між моментами нарікання та розпачу були й думки про те, що Бог не завжди карає лише лиходіїв, а й випробовує тих, кого любить найбільше [76, с. 35].

Через деякий час Бог нарешті говорить зі своїм слугою, запитуючи про його ставлення. І знову Йов виявляє повне смирення. Коли Бог бачить це, він докоряє друзям Йова, заявляє, що вони були несправедливі до нього і що вони говорили неправду про Самого Бога. Він зцілює Йова, подвоює його майно, дає йому десятьох дітей і зберігає його здоров'я протягом наступних ста сорока років. [76, с. 55]

Найменш важливим є те, що така людина як Йов насправді існувала в конкретний час в конкретному місці. Найважливішим є те, що ця постать є ніби втіленням всього болю і страждань світу. Який же сенс людських страждань в драмі Кароля Войтили «Йов»? Професор Юзеф Тішнер вважає, що людина не в стані зрозуміти таємницю власного страждання. Страждання створює ситуацію, при якій в серці людини народжується зріла віра. Зріла віра це та, яка була випробувана у вогні страждання. Вона означає повну довіру Богу і саме таку віру несе в серці Йов [68].

Останні сторінки драми несуть послання надії для всіх, хто страждає, включно з польським народом під час війни. В епілозі підтверджується визвольна роль страждання:

Oto cierpienie, co gruntuje –
 Oto cierpienie, co przemienia,
 Co Nowy Zakon w sercu kuje,
 Jak nowy dzień stworzenia
 Jako przechodzą Boże fale,
 Jedna obala – druga wznosi
 Patrzajcie fali – Patrzajcie fali
 Dziś, bracie, serce posil (76, c.114)

Історія Йова представляє нам багато різних видів страждань. Він переніс муки не лише через втрату достатку і улюблених дітей, а й через власну хворобу. Також його непокоїло призначене йому покарання, причини якого він не міг зрозуміти. Крім того, дружина та друзі докоряли йому. Йов залишився сам. Проте всі ці нещастя не похитнули його віри в Бога. Йов вірив, що все, що посилає Господь, має певну мету, хоча він сам цього не розуміє. Впевнений у діях Всевишнього, він вирішив підкоритися Його волі і не розчарувався, адже

Бог цінує стійкість у вірі і винагороджує тих, хто її дотримується і виконує Його заповіді за будь-яких обставин.

Така перспектива є одним із елементів універсалізації драми, який намагається побачити автор і переконати, що коли ми подивимося на історичні події з точки зору мети, навіть у тих, які здавалися б найжорстокішими - ми побачимо вищий порядок. Молодий автор, шукаючи відповіді на питання про сенс тяжких випробувань воєнних подій, вдається до Біблії і, знаходячи там відповіді, перекладає релігійне мислення в історичні та соціальні концепції [23, с. 176].

У контексті читання книги Йова постає фундаментальне питання про сенс людських страждань, яке людство ставило собі століттями. Серед культурних образів зла виділяється біблійна постать Йова, який страждав так багато, що це стало синонімом зла, якого зазнавали невинні люди протягом усієї історії світу. Люди не завжди могли прийняти страждання невинних і не сприймають сьогодні. Всі вони намагалися пояснити сенс того, що сталося з Йовом, який із щасливої, багатой матеріально і духовно людини, оточеної великою сім'єю, став жебраком, терплячим великі нещастя, страждаючим від важких хвороб і позбавленим всього.

Фундаментальним злом, яке лежало в основі всіх страждань Йова, було звинувачення сатани в тому, що його праведність і благочестя не були щирими, тому що, маючи все, він більше довіряв тому, що мав, ніж Богові. Це звинувачення, як вважалося, було суттю біблійної історії про зло, заподіяне невинній людині. Ключовим, особливо для сучасного читача, видається питання про відповідальність за зло, заподіяне невинному герою Книги Йова. Хто так радикально вплинув на Йова. У цьому контексті було поставлено запитання, чи, якщо Бог посилає людині такі випробування, він насправді є Богом доброти. Однак випробування, яке Бог допускає для Йова, — це виявляти наполегливість у доброму творенні.

У контексті цих пояснень можна зрозуміти, що Кароль Войтила постійно звертався до Біблії, шукаючи відповіді на найскладніші питання, раптово принесені надзвичайно важкою реальністю Другої світової війни. Для першої драми він обрав книгу Йова (а також Новий Заповіт), оскільки він інтенсивно шукав значення всеосяжного страждання (свідком і учасником якого він був), блискавично спадаючих на людей нещасть, що змінюють життя багатьох народів. У випадку «Єремії», написаного влітку, через кілька місяців після Йова, він знову шукав відповіді в Святому Письмі, а також у польській історії, культурі й особливо в літературі, яка в художній формі формулює відповіді на питання, які хвилювали молодого Войтилу [23, с. 174].

В Книзі пророка Єремії описано, що пророк на землі зазнав багато страждань, і нічого не вказує на те, що він помер у щасті. Хоча він був вірним Богові, його життя було нещасним і безнадійним, він не мав дружини і не міг радіти своїм дітям. Бог його не благословив. За життя пророку довелося побачити руйнування дорогого його серцю міста Єрусалима. Він також не отримав того, чого прагнув: миру в Ізраїлі, а також Єремія відчував, що його земне життя змарновано в усіх відношеннях.

Книга починається з покликання Єремії, який боїться своєї місії, бо вважає себе надто молодим. Однак Бог не відмовляється від своїх намірів. Єремії довелося жити в дуже важкі часи. Навколо точилися постійні війни, часто змінювалися царі, а народ і чиновники мали власне бачення того, як вести Ізраїль крізь негаразди історії. Весь його шлях як пророка був нелегким. З нього знущалися, кидали в колодязь, погрожували, навіть ув'язнили. Єремія описує свої сумніви та внутрішню боротьбу. Одного разу він бунтує проти свого покликання, але не може перестати пророкувати. Основне завдання діяльності Єремії — застерегти жителів Юдеї від лиха, яке спіткає їх, якщо вони не повернуться до Бога. Однак іудеї не послушали пророка, в результаті чого вавилонянами було захоплено Єрусалим, храм зруйновано, а євреї потрапили в полон [75, с. 340].

Єремія мав твердо виступити проти фальшивого поклоніння. За свою проповідь він був побитий батогами і посаджений у в'язницю. Через конфлікт з монархом він був позбавлений права входу в храм, а коли продовжив критикувати дії царя, останній відплатив пророку, спаливши сувій з його пророцтвами і змусив його тікати і ховатися.

Коли вавилоняни прорвалися крізь стіни Єрусалиму, його доля була вирішена. Храм було спалено, а місто зруйновано. Більшість населення було депортовано до Вавилону («Вавилонський полон»). Єремії було надано вибір: або піти до Вавилону та користуватися захистом царя, або залишитися із малою групою юдеїв в руїнах Ізраїлю. Він вибрав залишитися. Навколо Єремії почали гуртуватися люди, котрі були готові працювати над відбудовою країни. Але так тривало не довго. Після короткої громадянської війни залишки іудеїв, побоюючись помсти Вавилону, втекли під захист фараона, насильно забравши Єремію із собою. Пророк, бачачи релігійний занепад своєї пастви, не переставав вказувати на її гріхи. Він до кінця продовжував доносити людям слова Господні, пророкуючи загибель юдеїв в Єгипті. Про смерть пророка немає інформації. Ймовірно, він помер у безнадії, оплакуючи релігійний і державний занепад свого народу.

Про страждання Єремії ми дізнаємося з розповіді його секретаря, але сам пророк також помістив опис своїх духовних страждань у своїй книзі. У них ми бачимо, як він оплакував поразку Єрусалиму та його вбитих синів. Його видіння руйнування Єрусалиму його зовсім не тішила, він вважав за краще будувати і втішати. Проте він був сповнений гніву Господа.

Обов'язок проголошення знищення Єрусалиму було для нього прокляттям. Люди кепкували і сміялися з нього. Слово Боже було для нього неприємним, палило його серце, як вогонь, який він не міг загасити. Єремія повстав проти свого покликання, не хотів бути пророком. Він хотів насолоджуватися життям і веселитися з друзями. Однак Бог не прийняв його бунту проти свого призначення і покликав його до навернення. Він наказав

йому бути жорстким і готуватися до ще більших страждань. Так, самотній Єремія стояв на боці Бога і Його Слова. Це стало його єдиною насолодою і сенсом життя. Навернений пророк став неприступною фортецею. Єремія не зламався, він вистояв до кінця у своїй руйнівній місії.

Слід зазначити, що Єремію переслідували за те, що сьогодні багато хто вважає би тривіальним: за його політичні погляди. Пророк був переконаний, що Бог змінить світову політику так, що юдеї теж стануть підданими вавилонського царя.

Драма в трьох діях Кароля Войтили відбувається в шістнадцятому столітті, коли жив отець Петро Скарга та гетьман Станіслав Жолкевський, які загинули під Цецорою. Драму відкриває старозавітний пророк Єремія та його катастрофічне бачення ізраїльського народу, якого торкнулася Божа кара за гріхи. Його драматичним двійником у драмі Войтили є отець Петро Скарга - єзуїт, цілком відданий Католицькій Церкві, придворний проповідник короля Сигізмунда III Вази, ентузіаст покори Церкві та державі. Він показаний тут через його повчання, застереження з «Сеймових проповідей» — особливо пам'ятний образ корабля, що тоне, і гріх відмови пасажирів від загального блага.

Пишучи «Єремію», Кароль Войтила перефразовує окремі частини його «Сеймових проповідей» про любов до батьківщини та про першу хворобу Республіки, яка породжена недоброзичливістю до батьківщини». Це, можна сказати, перша проповідь Кароля Войтили до польського народу. Монолог Петра Скарги виражає біль автора за втратою незалежності, а водночас відображає його оцінку II Речі Посполитої.

Як і пророк Єремія багато століть тому, він закликав до виправлення моральних і суспільних звичаїв, до боротьби з несправедливістю, брехнею та безкарністю. І як і його великий попередник о. Скарга не знаходить багато слухачів свого вчення – єдиним є великий коронний гетьман Станіслав Жолкевський, не лише великий лицар, але й непохитний моральний взірець.

Гетьман Жолкевський, вносить героїчний відтінок. Ці дві постаті – учитель і герой – переплітаються, створюючи модель ставлення поляків, причетних до добра. У застереженнях отця Петра Скарги молодий Кароль Войтила клеймить ті самі вади, з якими сьогодні бореться польське суспільство – егоїзм, малість, неповага до спільної матері Батьківщини та співвітчизників. Як відомо, обидва народи – ізраїльтяни та поляки – дорого заплатили за свою впертість. Лише втративши суверенітет, вони згадали слова пророків.

Драми «Йов» і «Єремія» засновані на біблійних книгах, але вони не є тільки їх переказом. Молодий Кароль Войтила посилався на ці книжки, бо вони стосуються нещастя і страждань, котрі випадають на людську долю. Через їх призму він хотів поглянути на трагедію його Батьківщини – Польщі, на його співвітчизників, приголомшених жорстокістю війни. Це була спроба актуалізувати Слово Боже, котре вимагало дуже хорошого розуміння не тільки цих книг, а і подій того часу. Як священник, єпископ і Папа, він поглиблював знання та продовжував дослідження Святого Письма протягом усього життя, ділячись його плодами з іншими.

Кароль Войтила, який став священником, єпископом, кардиналом і папою, чудово знав історію свого народу, який протягом століть зазнав багатьох нещастя і страждань. Одним із них були страждання нації через втрату незалежності внаслідок поділів у XVIII столітті. Це страждання породило повстання за здобуття суверенітету, яке було реалізовано через невдалі національні повстання. Нарешті, цими стражданнями був період Першої світової війни, яка змусила багатьох залишити власні домівки та шукати притулку в чужих країнах.

Коли Польща нарешті здобула жадану свободу, її сколихнула II Світова війна. Багато людей було закатовано в таборах смерті, а інших було заслано в глиб Сибіру. Навіть деякі з близьких друзів Войтили загинули в німецьких таборах смерті. Саме в цьому дусі відповідальності за націю і за країну був вихований і сформований молодий Кароль Войтила, який власні спостереження

страждань свого народу переніс у свою поетичну про Єремію. Як і в житті біблійного Єремії, польський народ постраждав несправедливо і незаслужено, і порівняно з Йовом людство втратило все в конфліктах, навіть весь маєток свого життя. Саме в цих драмах Войтила намагається показати як взірець для розуміння цінності страждання по відношенню до Бога.

2.ТВОРИСТЬ КАРОЛЯ ВОЙТИЛИ ЯК ВІДЗЕРКАЛЕННЯ ЖИТТЄВИХ СТРАЖДАНЬ

2.2. Листи та промови

Минуле століття принесло світові багато труднощів і страждань у вигляді зброї, спрямованої проти окремих націй і національних груп. Нове двадцять перше століття також почалося з повідомлень про катастрофи та хвороби, яких раніше не було. Таким же чином виникає природне питання про причину людських страждань. Відповідь на це питання можна знайти в ракурсі філософії. Перша – це християнське розуміння людського страждання, а постать Папи римського Івана Павла II, котрий очолював Католицьку Церкву на рубежі XX-XXI століть тому, надає цій суті найбільш повного розуміння.

На даний час постать Папи Івана Павла II добре відома українському читачеві. Над представленням світові бібліографії Папи працювало чимало науковців, хоча слід зауважити, що більшість видань, які виходять в Україні, є перекладами видань, які з'явилися на Заході – зокрема в Італії та Польщі. Останніми роками у Львові видавалися папські енцикліки та звернення українською мовою. Було також кілька досліджень про самого папу. Після великого візиту Папи Івана Павла II до Києва та Львова україномовний читач отримав альбоми з промовами Папи. Українськомовні видання також намагалися пояснити соціальне походження папи. Однак тема страждань у папському вченні досі не знайшла окремого дослідження. Здається, постать слов'янського папи з роками поступово забувається. Однак у світлі нинішніх подій в Україні та Європі папське вчення про сильну Європу потребує нового відкриття та нагадування. Дослідження мотиву страждання також необхідне, щоб нагадати нам про мужнє подолання всіх труднощів, які переживає Україна. Страждання України через збройну агресію путінської Росії – це також страждання Європи. Папа Іван Павло II це чудово розумів, коли казав, що

Європа повинна дихати двома легенями – двома традиціями Сходу і Заходу, які межують з Україною [57]

Метою дослідження є аналіз відзеркалення життєвих страждань, заснованої на вченні Папи Івана Павла II. Об'єктом дослідження є тема християнського розуміння людського страждання з точки зору вчення Івана Павла II. Предметом дослідження були енцикліки та пастирські листи Папи Римського, які дають відповідь про сенс не тільки фізичного страждання в житті людини, а і досвіду страждання, викликаного війною і несправедливістю.

Людина разом з різними почуттями, такими як щастя, радість, задоволення - відчуває також почуття тривоги, страху і страждання. У всіх цивілізаціях і культурах протягом століть робилися спроби зрозуміти особливо це поняття страждання, яке зазвичай приходить до людини несподіваним і неприємним чином. З цієї причини було створено ряд наукових трактатів для пояснення цього поняття. Страждання надихало письменників і поетів. Цю тему також підхоплювали видатні оратори, промовці та церковні діячі, найвидатнішим з яких останніми роками був Папа Іван Павло II, який стверджував, що «світ не здатний звільнити людину від страждань, він не здатний також спасти його від смерті» [30, с. 52].

Багато вчених також написали цілі філософські та метафізичні трактати про поняття добра і зла, а також страждання. Філософи представили різні концепції цього феномену, і від часів Стародавньої Греції, через ранніх християнських філософів до 20-го століття, робилися спроби пояснити, що це за явище. Наприклад, Арістотель намагався пояснити поняття зла як зло, що суперечить людській природі, яке постає як наслідок неправильного вибору людини [71, с. 221].

Пізніше цими проблемами займалися такі християнські письменники, як св. Августин або св. Фома Аквінський. Під їх впливом постала ціла метафізика страждання, яка намагається пояснити емпіричне життя людини феноменом

страждання. Хоча ці дві суперечності викликають у людини напругу, шукаються способи зменшити або усунути страждання [71, с. 221]

Спроби зрозуміти зло, добро і страждання знайшло відображення в книзі «Пам'ять та ідентичність» Івана Павла II. Це збірка філософських, культурних та історичних роздумів, а також особистих спогадів автора. Папа розуміє зло, як і св. Августин і св. Фома Аквінський – як «відсутність чогось доброго», «нестача добра». І так само, як середньовічні філософи, вірить у співіснування добра і зла: «присутність зла завжди супроводжується наявністю добра, наявністю благодаті». Це підтверджує історія людства, а також особистий досвід автора «Пам'яті та ідентичності» - замах на його життя у 1981 році. Іван Павло II визначає та характеризує колективне зло (тоталітаризми 20 століття) та індивідуальне зло. Він підкреслює, що в минулому столітті масове зло «ідеології насильства» безперечно домінувало над злом «окремих мотивів і індивідуальних вчинків»: «Зло двадцятого століття не було якимось малим злом». Це було зло великого масштабу, (...) зло, яке набуло форми системи». Комунізм, фашизм і нацизм функціонували за рахунок насильства і людського страху. Вони нищили життя та людську гідність: «Насильство сприяло фашизму та нацизму, насильство сприяло комунізму», сьогодні, у 21 столітті, це расизм і путінізм. Сьогодні ми також стикаємося з колективним злом величезної, глобальної сили. Папа Римський має на увазі так звані «сітки терору», війни, які становлять «постійну загрозу життю мільйонів невинних людей», наводить приклади терористичних атак і розмірковує про їхні наслідки: «Куди ведуть нас ці нові спалахи насильства?» Проте він не дозволяє ні собі, ні нам, читачам, бути песимістичними. Він стверджує: «Де росте зло, зростає і надія на добро» і підкреслює, що через страждання світ прагне до спасіння. [49, с. 11]

Таке розуміння добра і зла абсолютно відрізняється від прикладу страждань у представників марксизму, які стверджували, що саме християни, уникаючи відповідальності за сьогоднішнє, переносять щастя у вічність, дозволяючи собі терпіти всілякі недоліки, невдачі. і навіть страждання тут, на

землі. Нігілістичний погляд Ніцше на страждання також суперечив розумінню страждання як добра. Ніцше вважав, що для християнства поширена присутність страждання в людському існуванні є ознакою того, що людське життя принципово несправедливе. І біль – плата за цю несправедливість. Людина повинна страждати за життя, навіть якщо її страждання несправедливі. Водночас існування людини має бути звільнене від цих несправедливих страждань і врятовано. З іншого боку, порятунок має бути здійснений лише через ті самі страждання, які зневажили життя. Ось як християнство, каже Ніцше, тлумачило таємну машину спасіння. З одного боку, спосіб роботи механізму порятунку призводить до породження в людини помилкового почуття провини і ототожнює біль і покарання, а з іншого – полягає в постійному примноженні болю. Біль є не лише засобом виправдання життя, але передусім засобом порятунку [58, с. 152]. У християнському світогляді, представленому Каролем Войтилою, розуміння страждання без прив'язки до вічного життя виглядає абсурдним. Тому, читаючи папські документи, завжди є згадка про вічне життя, про накопичення заслуг уже тут, на землі, і одна з них – смиренне прийняття дару страждання, за прикладом страждання Христа на хресті.

Жертва Ісуса Христа показує новий вимір болю: «Христос, страждаючи за всіх нас, надав стражданню нового значення, ввів його в новий вимір, у новий порядок: порядок любові». Завдяки цьому можна зрозуміти сенс невинного страждання, з яким важко змиритися, яке важко прийняти. Це правда (як ми читаємо в 1 Листі до Коринтян), що гріх є «уколом», який завдає людині болю і рани на «смерть людське існування». Але для Ісуса Христа «немає такого страждання, з якого він би не міг створити дорогу до Нього». Він показав нам силу добра, силу невинного страждання, яке веде до спасіння. У цьому місці можна запитати, чи автор «Пам'яті та ідентичності» поводить себе як християнський демагог? Відповідь однозначна: ні. У книзі проблема зла, добра і страждання розглядається із загальнолюдської перспективи, а етика християнського милосердя, безперечно, відповідає потребам сучасного світу.

Це приносить надію. Падіння нацизму та комунізму є «підтвердженням поразки зла», а його ще дуже багато, особливо в Україні: є «зло війн, поневолення людей і націй, зло соціальної несправедливості, приниження людської гідності, расова та релігійна дискримінація, зло насильства, тероризму, тортур і зброї», зло – наслідок розвитку цивілізації, культурних змін, морального релятивізму. Якщо є стільки зла, то повинно бути стільки і добра, оскільки ці цінності співіснують у сучасному світі. Їх також пов'язує страждання: зазвичай це наслідок зла (гріха, за винятком несправедливих страждань через любов), але все веде до добра. [49, с. 13]

Говорячи про мотив страждання у вченні Папи Івана Павла II, ми передусім маємо на увазі підхід до цього питання з точки зору його вчення про швидкоплинність, хвороби та старіння, про які він навчав у книгах, енцикліках, пастирських листах. Також про страждання він згадував у численних проповідях, але головним прикладом була його власна постать, помічена стражданням і смутком, котрою захоплювалися за його підхід до власного болю та страждань.

Страждання та старіння Папи стали прикладом для тих, хто ще не зрозумів цього поняття або вважав його неважливим. Саме Папа з тростиною, зігнутий своєю хворобою, але усміхнений, змусив людство заново відкрити цінність і сенс цього явища, яким було старіння та слабкість. Прикладом цього може бути зустріч Папи Римського Івана Павла II з молоддю у Вадовіце, коли він, незважаючи на старість і слабкість, зміг знайти спільну мову з тисячами молодих людей. Незабутньою є також зустріч Папи Івана Павла II з молоддю у Львові, де сотні тисяч людей стояли під проливним дощем, щоб послухати це правдиве свідчення.

Однак не слід нехтувати й іншими проблемами цього типу Папи, особливо коли він навчав про якість Вселенської Церкви та об'єднаної Європи, коли оплакував усі види поділів.

Великого страждання завдала Папі загроза війни, про яку він писав в енцикліці *Centesimus Annus*. Усі ці припущення надають цій темі особливої цінності та актуальності з огляду на війну, що розгорнулася в Україні, особливо після 24 лютого 2022 року, коли Росія вторгнулася на територію України, порушуючи Божу заповідь «Не вбий». Разом з новою фазою війни в країні поширилася величезна хвиля страждання, принесена окупаційними військами, котрі спричинили загибель, каліцтво та матеріальні руйнування. З цієї точки зору виникає багато запитань щодо ставлення людини до цього нового явища, і беззаперечний авторитет Івана Павла II у цьому питанні являється першорядним. Його слова стали пророчими: «допомога з боку інших країн, особливо європейських, які брали участь у тій самій історії і несуть за неї відповідальність, є вимогою справедливості. Однак це є також в інтересах Європи та служить її загальному благу. Європа не зможе жити в мирі, якщо конфлікти, що виникають як наслідок минулого, посилюватимуться економічним хаосом, духовною недостатністю та відчаєм» [46, с. 56].

Існує загальне розуміння болю як хвороби, інвалідності чи навіть старості. Окрім цього поняття, існують також психічні та емоційні страждання, а також духовні та моральні страждання, оскільки протягом століть людська антропологія розрізняла ці дві сутності: матеріальну та духовну. Усі ці аспекти є невід'ємною частиною людського життя, тому що, як казав Іван Павло II, «страждання, здається, належить до трансцендентності людської істоти, є однією з тих точок, у яких людина певним чином приречена перерости саму себе і якимось таємничим чином є до цього покликана [51]. Тому видається слушним запитати про сенс таких страждань. Однією з відповідей є його християнське розуміння страждання за вищі цінності, особливо за Бога і з Богом, виражене Папою у такий спосіб: «Любов також є найповнішим джерелом сенсу страждання, яке завжди залишається таємницею, це також найповніше джерело відповідей на питання про сенс страждання [51].

З цієї причини Папа Іван Павло II, як голова Католицької Церкви, в Апостольському листі *Salvifici doloris* 1984 року заохочує нас приймати кожне

людське страждання в душі віри як акт добровільний і невинний. З іншого боку, у зустрічах із хворими Папа нагадав, що людське страждання підносить людину до вершин досконалості, за прикладом Ісуса Христа, який страждає на хресті – «Коли це тіло глибоко хворе, абсолютно недієздатне, і людина не в змозі жити і діяти — ця внутрішня зрілість і духовна велич ще більше виявляється, даючи урок для здорових і нормальних людей. [51] На цій підставі Папа Римський у післясинодальному зверненні *Christifideles Laici*, виданому у двадцяті річницю завершення Другого Ватиканського Собору, звертався до усіх покинутих та виштовхнутих на узбіччя нашого споживацького життя, хворих, інвалідів, бідних, голодних, емігрантів, біженців, в'язнів, безробітних, людей похилого віку. Він наголошував, що Церква бере участь у наших стражданнях, які ведуть до Господа, котра залучає нас до покути і дозволяє нам жити у світлі Його Воскресіння [21, с. 153].

Папа, відповідаючи на ці слова, під час своїх апостольських подорожей світом завжди зустрічався з хворими і страждаючими. Він схилявся над інвалідами і навіть над хворими на заразні хвороби. Прикладом цього може бути зустріч з хворими в Калькутті (Індія) якими займалася св. Мати Тереза з Калькутті.

Унікальності про страждання набувають слова Папи Івана Павла II, звернені в спеціальному листі до людей похилого віку. Цей лист був написаний у 1999 році, тому Папа розкриває зміст страждання та старості з точки зору власних страждань. «Дорогі люди похилого віку, — пише Папа, — змучені проблеми зі здоров'ям чи будь-якими проблемами іншого роду, я всім серцем з вами. Коли Бог дозволяє нам страждати через хворобу, самотність чи інші причини, пов'язані зі старістю, Він завжди дає нам благодать і силу, щоб ми могли з більшою любов'ю брати участь у жертві Його Сина і глибше брати участь у реалізації Його спасіння. Ми можемо бути впевнені, що Він Отець, багатий на любов і милосердя!» [48, с. 139].

Папа також заявив, що наша цивілізація має забезпечувати людям похилого віку турботу, яка характеризується глибокою гуманністю та пройнятою справжніми цінностями. Під час зустрічі з хворими у Сан-Франциско він обійняв хлопчика, хворого на СНІД, і пригорнув його до свого серця, що означало жест любові та поваги до людської гідності. Також у проповіді до вірних 4 червня 1997 р. він вигукнув: «Цивілізація, яка відкидає беззахисних, заслуговує на те, щоб її називали варварською. Навіть якщо вона мала б великі економічні, технічні, художні та наукові досягнення» [30, с. 82].

Аби ще більше підкреслити важливість і значення належного переживання людського страждання та завдань, покладені на суспільство щодо хворих людей, Папа Іван Павло II 13 травня 1992 року встановив Всесвітній день хворого, який відзначається щорічно лютого 11.

Як беззаперечний світовий авторитет, Папа завжди виступав не тільки за гідне переживання страждань, але й за збереження життя від його природного зачаття і до його природної смерті. Він чітко заявив в енцикліці *Evangelium vitae*, що в сучасному світі серйозні небезпеки загрожують невиліковно хворим і вмираючим, яким важко прийняти і знести страждання, а тому спокуса розв'язати проблеми страждання шляхом передчасного заповідання смерті в найбільш відповідний момент » [47, с. 59]

З цієї причини вчення Папи підводить до висновку, що «жодна людина не може довільно вирішувати, жити їй чи померти; єдиним і абсолютним уповноваженим приймати таке рішення, є Творець» [47, с. 82]. Ці слова неодноразово критикували кола, що пропагують цивілізацію смерті, явно підтримуючи пропаганду абортів та евтаназії. Ці люди посилялися до хибно зрозумілої свободи людини вирішувати про власне життя. Таке поняття в розумінні папи веде до викривлення природного права Бога вирішувати про життя і смерть людини. Папа завжди закликав, що тільки Бог є автором і єдиним подателем життя, і людина не може втручатися у вічні плани Бога. Вона також не може вирішити і зупинити життя навіть хворої і обтяжливої людини.

Святкування Всесвітнього дня хворого з'явилося в тому, щоб нагадати людству про споконвічне уявлення про людське життя, про його цінність від народження до природної смерті.

Іван Павло II зробив цю заяву на основі сучасного підходу світу до страждання та його неправильного розуміння. Цей хибний підхід до страждання породжує такі збочення, як евтаназія, яка в католицькому вченні є глибоко аморальною і нелюдською, іменується «культурою смерті». Це поняття з'явилося саме в багатих і споживацьких суспільствах, оскільки вважалося, що утримання старих і хворих людей стає дорогим і обтяжливим.

Наведений вище матеріал чітко показує, що папське вчення про страждання мало потрібний характер: фізичні страждання людини та папське вчення про цінність християнського розуміння цього людського феномену. Папа Римський також неодноразово говорив про власні страждання перед обличчям зароджуваних війн у різних країнах світу. Третім елементом папських страждань був страх перед подальшими конфліктами, особливо попередження про можливу ядерну війну, яке у 2022 році виглядає більш реалістичним, ніж коли це було написано Папою у 1991 році.

Поняття страждання є багатошаровим і стосується таких аспектів, як фізичні та моральні страждання, тобто переживання хвороби, несправедливості чи мук через, наприклад, відсутність засобів до життя. Звідси Папа Іван Павло II намагається визначити страждання як брак добра в людському житті, слідуючи вченню св. Августина і св. Фома Аквінський. Водночас у філософській та релігійній сфері, додає Папа, із зростанням зла зростає також надія на добро, а це веде світ до спасіння. Також у вченні Папи є застереження проти зловживання світовими ресурсами, що може призвести до подальших війн і бунтів. З цією метою Папа ставить завдання перед багатими країнами Європи, які повинні допомагати біднішим, але ця турбота не може бути повним забезпеченням матеріальних потреб, а повинна бути допомогою в розбудові власної суверенної країни.

Із вчення Івана Павла II виникає новий рівень розуміння страждання, який Папа називає покликанням. Саме хвора людина покликана Богом до повної любові. Цим він також заохочував світ бути відповідальним за хворих, страждаючих і неадекватних, і водночас застерігав від уникнення відповідальності за цих людей, наприклад, шляхом абортів чи евтаназії.

Узагальнюючи папське вчення про страждання на основі його вчення про страждання, слід розуміти, що Папа хотів будь-якою ціною звільнити людство від таких форм страждань, як війни чи політичні чи релігійні переслідування. Протягом усього свого понтифікату він сміливо закликав припинити війни та війни та озброєні теракти.

Якщо десь був збройний конфлікт, то Папа Римський Іван Павло II першим закликав політичних лідерів до мирного врегулювання конфлікту та побудови суспільства в дусі моралі та відповідальності за отримані дари. Папа також намагався втішити тих, хто зазнав переслідувань. Він закликав держави приймати політичних і релігійних біженців. Крім того, також власним прикладом і творами він намагався полегшити і розрадити страждання хворих і страждених. Поєднуючи всі ці передумови, можна свідомо назвати Папу Івана Павла II Папою-страждальцем і Папою-втішником, а отже ввести нове метафізичне поняття – покликання до страждання, яке може бути запорукою нового підходу та розуміння життя і швидкоплинність людини.

2.3. Замах на життя

Коли ми говоримо про страждання, ми маємо на увазі його широкий аспект, як у фізичній, так і в моральній сферах. Одним з них є також страждання через пролиття крові, як для захисту життя ближнього, так і для захисту своєї Батьківщини. Останнє, очевидно, відбувається на полі бою, коли солдати борються, захищаючи свою батьківщину.

Також в історії людства можна знайти численні приклади віддавання життя за ближнього, для захисту власних ідеалів чи релігійних переконань. Одним із таких проявів була мученицька смерть перших християн, які, захищаючи свою віру, віддавали свої життя в амфітеатрах і Колізеї Риму. Протягом століть десятки тисяч християн віддали життя, захищаючи свою віру.

Уже в першому столітті перші християни піддавалися гонінням. Одним із перших переслідувачів був імператор Нерон, який розгорнув полювання на християн, що жили в Римі. Всі наступні імператори поширили переслідування на всю Імперію, найбільшого розмаху полювання на християн набуло під час правління імператора Діоклетіана. Лише за імператора Костянтина настав етап миру, який зробив християнство єдиною релігією в Римській імперії. З цього періоду збереглася низка колишніх підземних некрополів.

Гоніння християн спалахували і в інші віки по всьому світу, і їхні імена були занесені до списку святих і блаженних. Ці святі походять чи не з усього світу. Крім того, наприклад, коли християнство в країні було визначено як державна релігія, незабаром з'являлась і язичницька реакція, яка вбивала християн. У Польщі до таких святих належить св. Войцех, св. Станіслав та багато інших.

Під час Другої світової війни священники та монахині, які відкрито виступали проти тероризму, нав'язаного нацизмом, були вбиті в таборах смерті. Прикладом є вчинок отця Максиміліана Кольбе, який в концентраційному таборі, захищаючи життя батька родини, добровільно погодився на голодну

смерть. Іноді духовенство гинуло, захищаючи власні міста та села. Відомі списки сотень вбитих за захист віри часів Другої світової війни.

Апогеєм мученицького аспекту можна назвати комуністичний період, коли безбожний атеїзм убивав тисячі християн лише за те, що хтось сповідував християнство. Також у комуністичній Польщі був розвинений цілий апарат переслідування духовенства, а найвпливовіших представників ув'язнювали і навіть вбивали, прикладом чого може бути ув'язнення Стефана Вишинського чи вбивство о. Єжи Попелушка [25,с. 81].

В Україні до в'язниці потрапили десятки священників і були заслані в глиб Сибіру лише за приналежність до християнства. До таких прикладів можна віднести о. Владислава Буковинського, отця Серафіна Кашуби чи львів'янина отця Рафала Владислава Керніцького, які були ув'язнені в сибірських гулагах. Разом з ними були й інші, про які епізодично з'являються окремі дослідження. Одні померли там від виснаження та голоду, іншим вдалося повернутися на колишнє місце служіння, треті були депортовані до Польщі чи Угорщини, несучи службу на території нинішнього Закарпаття [44, с. 209]. Кожен із цих священнослужителів постає як мученик за віру, хоча саме слово мучеництво перекладається з латинського «martyrus» як свідок, тобто свідок, який пролив кров на захист віри.

Такого роду страждання, аж до пролиття крові, були і в житті Папи Івана Павла II, коли 13 травня 1981 року світ почув звістку, що на площі св. Петра у Ватикані в Папу було кілька разів вистрілено. Це був найдраматичніший епізод у житті Папи Івана Павла II і Католицької Церкви. Ми розуміємо, що кровопролиття Папи полягало в тому, що противники Католицької Церкви вирішили знищити справжнього захисника віри в особі Папи Івана Павла II.

Слід розуміти, що замовником убивства Папи міг бути тодішній Радянський Союз, адже Папа був відомий у Кремлі як ревний захисник католицької віри, особливо у Східній Європі, звідки походив Кароль Войтила.

Майбутній Папа походив із Вадовіце поблизу Кракова і був краківським священиком, де на той час у перших рядах апостольського адміністратора був архієпископ-вигнанець архієпископ Євгеніуш Базяк, людина, яку ненавидів комуністичний апарат. Саме Базяк висвятив молодого Войтилу на єпископа. Влада розуміла, що мужність Войтили походить від його сімейного виховання та від його вчителя архієпископа Базяка.

Також у ватиканських колах Войтила був відомий не лише як видатний філософ і вчений, а й як людина, яка могла змінити долю Східної Європи. Коли його нарешті обрали Папою Римським у 1978 році, у Кремлі мала засідати спеціальна комісія, яка розглядала, як діяти в цій ситуації. Голова КДБ Юрій Андропов розумів, що все змінилося кардинально і, з його точки зору, в гіршу сторону. Він знав, яка це загроза для всього Радянського Союзу. Викликав варшавського члена КДБ до Москви і запитав, як це можливо, що апарат дозволив обирати папу із соціалістичної країни.

Особливо після першого візиту Папи на батьківщину в 1979 році Кремль міг вирішити вбити Папу. Таке рішення могло бути прийняте після досить сміливого листа від 16 грудня 1980 року Леоніду Брежнєву, в якому він відстоював інтереси своєї Батьківщини.

У такій ситуації саме рішення про вбивство доводить, що Іван Павло II був людиною, яку називають латинською «martyrus», а пролиття крові підтверджує це поняття.

Є докази, що невдала змова з Агджа могла виникнути в Римі, коли у Вічному місті перебував голова польської «Солідарності» Лех Валенса. Спочатку ціллю замаху був сам Валенса, але він точно був не такою важливою ціллю як Папа-поляк. Звістка про смерть кардинала Вишинського, який був найбільшим моральним голосом у Польщі того часу, дійшла до Москви, і з'явилася нагода завдати подвійного удару польській загрози для Кремля. Якби під час замаху загинув Іван Павло II і водночас помер кардинал Вишинський,

потрясіння могло б зламати польський дух, який прагнув відокремитися від комунізму та отримати повну свободу [70, с. 537].

Замах на польського Папу Івана Павла II відбувся 13 травня 1981 року на початку генеральної аудієнції, коли Папа Іван Павло II проїжджав по площі у відкритому автомобілі. Постріли зробив турок Мехмет Алі Агджа. Папа був важко поранений. В Італії справою про напад займалася парламентська комісія з розслідування діяльності служб колишнього Східного блоку в цій країні. У звіті комісія заявила, що болгарські служби, наймаючи Агджу, діяли за наказом радянської військової розвідки.

Офіційні звіти та бібліографічні видання писали, що за п'ять днів до його 61-річчя, у свято Матері Божої Фатімської перед 17 годиною Папа Римський виїхав на площу перед Ватиканської базилікою, де зібралися натовпи віруючих. На рівні Бронзових воріт Папа нахилився, щоб обійняти півторарічну дівчину Сару. Що чудово відобразило запис і збережені фотографії того дня.

За кілька метрів стояв 23-річний Агджа. Саме він, пов'язаний з ультранационалістичною турецькою організацією «Сірі вовки», погрожував його вбити два роки тому під час візиту Папи до Туреччини. Він втік із в'язниці, де відбував покарання за вбивство турецького журналіста [19, с. 11].

О 17:17 Агджа дістав пістолеті з близької відстані вистрілив в Івана Павла II, важко поранивши його. Перший постріл було важко розпізнати, оскільки в цей момент сотні наляканих голубів зірвалися в небо. Після цього пролунав другий постріл, після якого Іван Павло II почав інертно хилитися на бік. Папа був поранений у живіт, а також у лікоть і палець. Кардинал Станіслав Дзівіш, котрий перебував у цей момент з Папою, у книзі «Свідчення» про цю моторошну подію згадує так: «Я намагався підтримати Папу, хоч він виглядав так, ніби цілковито піддався. Лагідно. Його погляд був сповнений болем, але одночасно і радістю. Я запитав його: «Де?». Він відповів: «В живіт». «Боляче?». «Боляче» [13, с. 118].

Нападник почав тікати, але монахиня схопила його за руку. Озброєний Агджа вирвався і знову почав тікати, кидаючи по дорозі свій пістолет. Через кілька хвилин його зупинили поліцейські. Потім він вигукнув англійською «"I only, I only"», що потім було розтлумачено як запевнення, що він діяв сам, але це ще до сьогодні не з'ясовано. Після серії пострілів на площі Ватикану почалася паніка.

Пораненого Папу доставили на папамобілі до будівлі клініки Ватикану. Лікарі сказали, що його стан дуже важкий через велику крововтрату. Тому було прийнято рішення негайно транспортувати його до клініки Джемеллі. Так відбувався відчайдушний поєдинок з часом. Папу везли до лікарні з максимальною швидкістю. Сирени не працювали, на дорозі затори, тому водій безкінечно натискав на клаксон. Папу без супроводу поліції доставили до лікарні в машині швидкої допомоги, яку йому надали католицькі лікарі. Цю швидку він бачив напередодні, коли відвідував поліклініку. Іван Павло II з кожним подихом, здавалося, втрачав сили, але весь час був притомний. Стогони, що виривалися із його грудей, теж що раз слабшали, але не зважаючи на це він не переставав молитися [13, с. 119].

У кареті швидкої допомоги ситуація загострилася, і Іван Павло II був госпіталізований у майже критичному стані, він втратив притомність. Лікарі, які негайно почали операцію, вели драматичну боротьбу за його життя, яка тривала понад п'ять годин. Виявилось, що куля пройшла лише за кілька міліметрів від основної артерії. Життя Івана Павла II було в смертельній небезпеці. Лікарі, котрі оперували Папу, самі були не впевнені чи пацієнт має шанс на порятунок. Під час операції з'явилися проблеми з кров'яним тиском, з биттям серця.

Перше післяопераційне медичне повідомлення стверджувало, що операція пройшла успішно. Однак існував високий ризик летальних післяопераційних ускладнень. Після операції Іван Павло II прийшов до тями наступного дня, відкрив очі і з величезними труднощами прошепотів:

«Боляче... Пить...» [13, с. 120]. Президент Італії Сандро Пертіні приїхав до лікарні і весь час перебував під операційною [19, с. 12].

Кардинал Станіслав Дзівіш так згадує ці події: «Перші три дні були цілковитим кошмаром. Святий Отець неуханно молився. І страждав, страждав невимовно». (2, 120) Через чотири дні після нападу ослаблений Папа звернувся до вірних через Радіо Ватикану, сказавши: «Я молюся за брата, який завдав мені болю і якому я щиро простив. З'єднаний із Христом, Священиком і Жертвою, жертвою свої страждання за Церкву і за світ». Його одужання в лікарні та у Ватикані тривало кілька місяців. У лікарні його навідували найближчі соратники та друзі.

Після операції Папа провів чотири дні в реанімації. Курс лікування проходив під наглядом міжнародної групи лікарів. Іван Павло II повернувся до Ватикану, де мало бути проведено подальша реабілітація. Але через тиждень виявилось, що йому довелося повернутися в клініку через дуже високу температуру, причину якої спочатку не вдалося встановити. Виявилось, що це викликано цитомегаловірусом, який потрапив в організм при переливанні крові. Організм повинен був боротися сам, а лікарі могли лише підтримувати цей процес через внутрішньовенне харчування.

Наприкінці цього перебування в лікарні, 5 серпня, Іван Павло II переніс ще одну чотиригодинну операцію з видалення колостоми. Лікарі планували провести операцію лише восени, коли спаде спека, але Іван Павло II змусив їх змінити дату.

Протягом майже двомісячного розслідування заарештований Алі Агджа неодноразово змінював свої свідчення або відмовлявся відповідати, що підтверджувало переконання слідчих у тому, що він був брехуном, неврівноваженою людиною чи циніком, який хоче, щоб його вважали божевільним. Суд над Агджа розпочався в Римі 20 липня 1981 року. Через два дні його засудили до довічного ув'язнення. 27 грудня 1983 року Іван Павло II відвідав його у в'язниці в Римі і довго з ним розмовляв. «Чому ти все ще

живеш?» запитав його Мехмет Алі Агджа. «Я знаю, що стріляв влучно, що куля була смертоносна. Чому ти все ж таки живеш?» Папа вирішив подивитися в очі людині, котра намагалася його вбити. Він прагнув сказати йому особисто слова пробачення і надати своєму жесту християнської любові, який би вбивця зрозумів. «Сьогодні ми зустрічаємося як люди, навіть більше, як брати» - сказав Іван Павло II до Мехмета Алі Агджі. [19, с. 123] Попри те, що він чув запевнення Папи, що вчинок прощений, терориста цікавило лише те, як йому вдалося вижити. Він також ніколи не просив у Папи пробачення [19, с. 12].

«Чому ти все ще живеш?» - ці слова Іван Павло II ніколи не забував. Роками він носив їх у своєму серці і розважав їх. Він навіть написав листа своєму ворогові «Дорогий брате, як можемо ми колись стати перед Господом, якщо не пробачимо один одного тут, на землі?». Алі Агджа знехтував цим листом. Тому Папа вирішив піти особисто і провідати його. Продемонструвати йому жест поєднання і потиснути йому руку, ту саму руку [13, с. 127].

У червні 2000 року Агджа був помилуваний тодішнім президентом Італії Карло Азельо Чампі та переданий до Туреччини, де він потім відбував решту терміну покарання за вбивство журналіста в 1979 році. Він був звільнений у січні 2010 року після майже 30 років, проведених у в'язницях. В Італії справою про напад також офіційно займалася парламентська комісія з розслідування діяльності служб колишнього Східного блоку в цій країні. У своїй доповіді комісія заявила, що болгарські спецслужби діяли за наказом радянської військової розвідки, найнявши найманого вбивцю Агджу, а спроба вбити Папу була інспірована вищим керівництвом СРСР [19, с. 12].

Іван Павло II згадував про напад у своїй книзі «Переступити поріг надії», кажучи: «Я думаю, що це був один з останніх конвульсій ідеологій насильства ХХ століття. Насильство пропагували фашизм і нацизм, насильство пропагував комунізм» [50, с. 106].

Незважаючи на те, що після нападу минуло багато років, досі немає переконливих доказів того, хто замовив вбивство. Агджа був людиною без

ідеології, тому йому не можна приписувати релігійні чи політичні мотиви. Його найняли і добре заплатили за це завдання.

Схоже, правду про напад знала лише потерпілий. Папа розмовляв із нападником 10 хвилин і запевнив його, що не розкриє довірену йому таємницю. Так і сталося. Небагато принесли нові матеріали розслідування польського Інституту національної пам'яті, який розпочав нові дослідження з цього приводу у 2006 році, тобто вже після смерті самого Папи [19, с. 12].

Папа Іван Павло II побачив свій порятунок у заступництві Матері Божої Фатімської. Ця подія залишила незгладимий слід на Папі і змусила його зізнатися в річницю цих подій: «Ти була моєю матір'ю завжди, а особливо 13 травня 1981 року, коли я відчув Твою турботливу присутність біля мене... Я побачив – і я буду повторювати це постійно - особливий материнський захист Марії» [67, с. 98-99].

Під час процесу реабілітації після замаху Папа ознайомився з усіма фатімськими документами. Тоді одна на одну наклалися два твердження, які виявилися ключовими для його подальших дій. Папа зізнався, що за заступництвом Матері Божої він отримало друге життя. Під час однієї з промов Папа дав зрозуміти, що єдиний спосіб врятувати світ від війни, врятувати від атеїзму – це повернути Росію згідно з Фатімським посланням. Папа вже знав, що це саме Пані з Фатіми врятувала його. Крім того, він знав, що живе, щоб виконати Її вимоги [35, с. 184].

Таким чином, у замаху на своє життя і у своїх стражданнях Папа бачив рятівні події, що відбувалися в Європі. Кулю, яка мала принести йому смерть, поклали в корону Матері Божої Фатімської. очевидці розповідали, що він ідеально вписувався в отвір у ньому, ніби був зроблений спеціально для цього смертельного знаряддя. Також у санктуарії Матері Божої Ченстоховської був покладений кривавий пояс Папи, як нагадування паломникам, що страждання Папи та цілковита довіра Матері Божій були рятунком від великої війни, яка надходила на світ. З того часу страждання Папи залишилися з ним до кінця

його життя, а останні хвилини життя Великого Папи Івана Павла II і притягували весь світ до вікон Ватикану.

Окрім цього нападу 13 травня 1981 року, був ще один, коли в річницю нападу Папа поїхав до Фатіми, щоб подякувати Матері Божій за дар спасіння. Тоді радикально налаштований іспанський священик мав кинутися на Папу з ножем, який мав навіть поранити Папу. Однак великої популярності ця подія не набула.

12 травня 1982 року, рік після першого замаху, на папу Римського Івана Павла II знову було вчинено замах. Історія цього випадку стала відома лише через роки, а сам Іван Павло II не хотів повертатися до неї зі спогадами. Хоча цього разу нападника вдалося вчасно здолати, Іван Павло II був поранений [70, с. 640].

Через кілька місяців після першого замаху Іван Павло II одужав. Він все ще був слабкий і одужував. Друзі та близькі соратники звертали увагу Папі, що дата 13 травня могла бути не випадковою. Саме тоді, у 1917 році, мало відбутися об'явлення Богоматері у Фатімі. Іван Павло II був переконаний, що Богоматір врятувала йому життя. Цей факт ніби підтверджувався висновками лікарів, які стверджували, що куля пройшла за кілька міліметрів від однієї з найважливіших артерій тіла.

Папа не вагається ні хвилини і вирішує, що в річницю замаху на своє життя він хоче подякувати Матері Божій за те, що вона врятувала йому життя під час нападу. У Фатімі він також хоче довірити весь світ Марії. Він впевнюється у правильності свого рішення, коли дізнається, що знаменита третя таємниця Фатіми була про вбивство єпископа Риму [19, с. 222].

12 травня 1982 року Папа вже перебував у Фатімі, сповнений сил він вітав вірних, які раділи, дивлячись на нього. Учасники заходу зібралися на площі перед базилікою Матері Божої. Ентузіазм вірян був зрозумілий, адже Папу врятувала «їхня» Богородиця. Куля, яка поранила папу, поміщена в корону Марії.

Серед тисяч паломників був 32-річний іспанець Хуан Фернандес Крон, священник радикального Товариства Пія Х. Товариство здавалося йому недостатньо радикальним, тому він приєднався до седевакантистів, які вважали, що Папа Пій XII був останнім справжнім папою. Невідомо, коли у нього виникла ідея вбити Івана Павла II. Однак, згідно з його пізнішими свідченнями, він ставився до Папи як до ворога віри, оскільки той прийняв рішення Другого Ватиканського Собору. Більше того, він вважав його союзником СРСР або навіть комуністичним агентом, який проник у Ватикан. За кілька тижнів до нападу він сказав друзям, що їде і «вчинить щось велике» [13, с. 230].

Коли процесія рушила від Каплиці Об'явлень до головного вівтаря базилики, Крон почав пробиватися крізь натовп до папи, що повільно йшов. У нього був при собі ніж завдовжки з військової пістолет, який він мав намір встромити у серце папи.

Раптом він вискочив з натовпу прямо біля Папи і закричав: «Геть Папу!» Потім додав: «Я звинувачую Вас у знищенні Церкви! Смерть Другого Ватиканського Собору!»

Папський охоронець Камілло Сібін і співробітник португальської служби безпеки долають вбивцю. Папа повертається до Крона і все одно благословляє його. Замах провалився.

Незважаючи на інцидент, папа вирішує провести службу. Лише через роки виявилось, що рішення Папи продовжити Святу Літургію було обтяжене великими стражданнями. Під час замаху Іван Павло II був поранений. Проте він вирішив продовжити богослужіння. «Dziś mogę to powiedzieć, do tej pory utrzymywaliśmy to raczej w dyskrejji. On poranił Ojca Świętego. Niemniej w ten sposób, że Ojciec Święty mógł zakończyć całe nabożeństwo. Dopiero gdy wrócił do pokoju, widzieliśmy, że sutanna jest zakrwawiona, że go jednak tym nożem poranił» - згадує краківський митрополит о. С.Дзівіш [13, с. 240].

Однак ієрархи вирішили приховати факт поранення Папи, не бажаючи зайвий раз розпалювати емоції, лише через рік після того, як Івана Павла II ледь

не вбили в Римі. Усі засоби масової інформації 1982 року стверджували, що нападник у Фатімі був зупинений ще до того, як він досяг Папи. Іспанця засудили до шести років позбавлення волі за замах на вбивство.

Папа також багато постраждав за всі роки свого служіння на Престолі Святого Петра, коли комуністична влада, а потім ворожі до Церкви люди намагалися дискредитувати Папу. Це відбувається і донині, коли ведеться боротьба з уже мертвим папою Іваном Павлом II. Його навіть багато років змушували зійти з престолу, нібито через вік та інвалідність. Звинувачували також за занадто консервативні погляди, які вважалися несумісними з нинішнім часом.

Протягом усіх цих років Іван Павло II залишався вірним поглядам, які збереглися в Католицькій Церкві протягом двох тисяч років християнства, відомих як католицька традиція. З цієї причини його цілком можна назвати свідком і мучеником, який вірно стояв на захисті католицьких традицій і поглядів, які панують у Католицькій Церкві, і завдяки цьому він міг змінити обличчя Землі, особливо Східної Європи, де відбувся величезний розпад імперії, такої як Радянський Союз.

2.4.Останні роки життя та смерть

Дорога страждання Папи Івана Павла II тривала усе його життя. Протягом багатьох років його мучили різні хвороби та недуги, які загострилися в останні роки його життя. Особливо останні його хвилини захопили багатьох, бо тоді Папа на власному прикладі показав усе, чого навчав і що пережив. «Біль супроводжував його з самого дитинства», — писав його особистий секретар кардинал Станіслав Дзівіш. Дуже рано залишився без батьків і брата. Він потрапив у серйозну аварію, коли його збила німецька вантажівка. Багато друзів загинуло під час війни. Папа страждав від кайданів нацизму, а потім, несучи тягар відповідальності єпископа, під комуністичним режимом» [13, с. 220]. Отже, можна сказати, що його життя мало стати свідченням цінності людських страждань для вищого добра.

Коли Кароль Войтила став Папою, йому було 58 років і він перебував у чудовій фізичній формі. Спортивний, він катався на лижах, ходив у гори, плавав у басейні. Його проблеми зі здоров'ям почалися 13 травня 1981 року, в день нападу на площі святого Петра. Напад не минув безслідно для його здоров'я. З тих пір навіть найменше нездужання Папи, викликане застудою, ставало об'єктом інтересу світових ЗМІ. Лікарі клініки щоразу видавали розгорнуті повідомлення про стан здоров'я та хід лікування [27, с. 52]..

Важкі часи для Папи почалися на початку 1990-х рр. У 1992 році принаймні кілька місяців Папа виглядав виснаженим, у нього була підвищена температура. Коли він нарешті погодився здати аналіз крові, то через чотири дні його прооперували. Ракова пухлина товстого кишечника, розміром з апельсин, була видалена і, за повідомленням лікаря, почала перетворюватись у злоякісну. Під час операції лікарі також видалили жовчний міхур. Перед операцією Іван Павло II, як і в 1981 році, прийняв таїнство Єлеопомазання (13, с. 180).

Через рік, у липні 1993 року, Папа повернувся в клініку для здачі аналізів, які підтвердили, що пухлина не є злоякісною. У листопаді 1993 року під час

аудієнції з учасниками конференції в Римі Папа Римський, спускаючись з трибуни, зачепився за край ризи і впав. У клініці йому вправили вивих правого плечового суглоба. Гіпс не був потрібен, достатньо було еластичної пов'язки. Протягом наступних чотирьох тижнів він благословляв вірних лівою рукою, що, як він пожартував, можна робити так само добре, як і правою [59].

Це падіння і кілька наступних, швидше за все, були результатом розвитку хвороби Паркінсона. Приблизно в цей час прихильники Папи почали помічати, що він рухається повільніше і млявіше, його міміка сповільнюється. У квітні 1994 року Папа знову впав, цього разу у ванній, і зламав шийку правої стегнової кістки. У клініці, де він пробув майже місяць, йому поставили ендопротез. Відтоді Іван Павло II почав кульгати. Також йому довелося відмовитися від лиж [77, с. 9].

У грудні 1995 року під час Різдвяного послання «*Urbi et orbi*» Іван Павло II був змушений припинити свою промову. Причиною стали захворювання травної системи, які повторилися в березні, коли була скасована загальна аудієнція, потім у квітні, серпні і, нарешті, під час паломництва до Угорщини у вересні. У Ватикані заговорили про кишкові інфекції, причини яких невідомі. У жовтні Іван Павло II переніс ще одну операцію. Лікарі видалили апендикс [77, с. 10].

Недуги Папи ставали все більш виразними: тремтіння лівої руки, труднощі під час руху, що згодом призвело до слинотечі. Це були симптоми хвороби Паркінсона, тобто затвердіння м'язів. У Ватикані це довго не підтверджували. Лише в 1996 році прес-секретар Папи підтвердив, що Іван Павло II страждає на захворювання «екстрапірамідної системи мозку». У Папи поступово виникало все більше проблем з ходьбою: спочатку з'явилася мобільна платформа на колесах, якою Папа користувався під час аудієнції, потім на платформі з'явився трон, з якого він вставав все рідше. Переломним моментом стало паломництво до Казахстану у 2001 році – Папа піднявся у літак

на ліфті, і так було практично до кінця. Винятком став візит до Польщі у 2002 році, коли Іван Павло II сам піднімався та спускався по трапу літака [79, с. 102].

Під час паломництва у 1999 році Іван Павло II впав у ванній кімнаті нунціатури у Варшаві і порізав собі скроню. Кілька днів потому вся Польща завмерла, коли він не відслужив святу месу в краківській Блоні. Причиною стала застуда [79, с. 104].

Через стан здоров'я Папи з 2000 року його почали обмежувати в кількості і тривалості паломництв. Західні ЗМІ припускали, що Папа має не тільки відмінити їх, але й піти з посади. Вони не зупинялися навіть після заяв Папи про те, що кінець його місії буде позначений самим Богом. Коли наприкінці свого паломництва до Польщі, у Кальварії Зебжидовській, він у зворушливій молитві просив Богородицю: «Вимоли мені також силу тіла й духу, щоб я міг виконати місію, довірену мені Воскреслим», здавалося, багато хто вірив, що він справді виконає свою місію до кінця. Лише в останній період хвороби Папи світові ЗМІ почали краще розуміти значення страждань Папи [13, с. 129].

У 2004 році під час своєї останньої закордонної подорожі – до Люрду – Іван Павло II був зворушено сказав, що відчуває, що він дійшов до кінця свого паломництва. З початку 2005 року стан його здоров'я почав стрімко погіршуватися. У лютому він потрапив до клініки через ускладнення від інфекції та утруднене дихання. Він вийшов з лікарні через десять днів, щоб повернутися через два тижні. Процедура трахеотомії дозволила йому дихати вільніше, але викликала великі труднощі з мовою. У Папи також були проблеми з ковтанням їжі, тому почали годувати через зонд. До цих ускладнень додалася інфекція сечовивідних шляхів і висока температура.

Страждання Папи були особливо красномовними у Страсну п'ятницю, коли він вперше не взяв участь у Хресній Дорозі в Колізеї. У листі до учасників богослужіння він написав: «Я також жертвую свої страждання, щоб здійснився Божий задум і Його слово йшло між людьми». Папа особливо страждав під час

Великого посту, він відійшов у вічність у час, коли Церква ще по-особливому святкує воскресіння Христа [79, с. 105].

Про явне погіршення здоров'я Івана Павла II було відомо з початку лютого 2005 року, коли Папі Римському зробили трахеотомію. Для Івана Павла II втрата голосу після трахеостомії була великим ударом. Папа-поляк вирішив пройти реабілітацію, бо хотів знову навчитися говорити, щоб мати змогу промовляти до людей. Однак це виявилось неможливим. Наприкінці життя Іван Павло II розмовляв лише жестами, які виявилися ще більш красномовними [59].

На смерті Івана Павла II світові засоби масової інформації спекулювали ще раніше. Для ЗМІ - це був час підготувати відповідний розклад. Для багатьох їх глядачів - час подумати про смерть. Тож це навряд чи було несподіванкою. Проте перші дні квітня 2005 року принесли досвід спільного переживання смерті когось важливого в безпрецедентному масштабі [63].

Найдраматичніше видовище було в останню Великодню неділю, коли він востаннє з'явився у ватиканському вікні, щоб благословити натовп людей, що зібралися. Папа з хворобливим обличчям не міг вимовити ні слова, він лише відкрив рота, щоб дати знак свого благословення. Один із кардиналів, бачачи, як Папа страждає, навіть хотів, щоб він пішов у відставку. Інші вказували на страждання світу, на велику кількість літніх людей, яких ми зустрічаємо, їх безсилля, на те, що вони стали майже об'єктом, а не суб'єктом власного життя. Для цих людей Папа був зразком вірності та гідності у стражданні. Таким чином він навчив усіх нас, як ми маємо переживати ці важкі моменти людського існування [59].

Іван Павло II не приховував своїх страждань, він знав, що це також є свідченням, його способом жити з Євангелієм до кінця. Тоді також була дискусія між близькими людьми Папи, причому полемічна, наскільки Папі доречно показувати себе світові в такому стані, такому хворому і вистражданому. Були аргументи «за» і «проти». Звичайно, це було рішення самого Папи. Сміливе та особисте рішення. Однак він був переконаний, що

залишаючись на хресті до кінця, не бояись показати власну слабкість, страждання, втрату мови, знав, що це також свідчення Євангелія [63].

Напередодні смерті Папи у варшавській катедрі відбулася свята меса за Івана Павла II за участю президента Олександра Квасьневського та прем'єр-міністра Марека Белки. На богослужінні також були присутні представники Міністерства національної оборони з міністром Єжим Шмайдзінським та солдати Варшавського гарнізону. Катедра була заповнена до останнього місця. Після богослужіння Президент Квасьневський сказав що Іван Павло II це велика людина, яка залишила нам великий заповіт. Те, що зробив Іван Павло II, не повинні псувати ніде в світі, і тим більше поляки. Закликав слухати все, що він говорив, чого він нас навчав, у чому він всіх переконував [63].

Останнє слово, яке Папа сказав, було «Амінь». Окрім найближчих, у апартаментах вмираючого папи був його особистий лікар доктор Ренато Буццонетті з двома черговими лікарями та двома медсестрами. Архієпископ Станіслав Дзівіш тримав Святішого Отця за руку до останнього. У свідоцтві про смерть доктор Буццонетті зазначив, що прямою причиною смерті був септичний шок і незворотний серцево-судинний колапс. Хоча Папа мертвий, він здається «безсмертним». Журналіст написав, що «покоління спадкоємців праці великого Папи Івана Павла II житимуть до кінця світу. Безсмертний залишається з нами [77, с. 8]. Цим словам легше повірити, ніж зрозуміти. Також тут і зараз ми відчуваємо Його присутність, тому що Його місія продовжується... Після смерті, можливо навіть більше, ніж за життя, Папа відкриває те, що є в нас хорошого, викликає особисту та національну гордість, об'єднує нас безпрецедентним почуттям спільноти. Тому варто нагадати останній фрагмент заповіту Івана Павла II, доданий 17 березня 2000 року: «Коли наближається кінець мого земного життя, я згадую його початок, батьків, брата і сестру (яку я не знаю, бо вона померла ще до мого народження), парафію у Вадовіцах, де мене охрестили, згадую місто моєї молодості, моїх ровесників, друзів з початкової школи, з середньої школи, з університету, аж до окупації, коли Я працював робітником, а потім парафію в Неговичях і Кракові

на вул. Флоріана, згадую академічне служіння, середовище... багато середовищ... у Кракові, у Римі... людей, яких Господь особливо довірив мені, я хотів би сказати кожному одне: «Благослови вас Господь Бог!» [52, с. 5].

Говорячи про смерть Папи, варто згадати останні моменти його життя. Одна з тогочасних газет у день смерті Папи написала, що Папа перебуває в агонії, і хоча поширені чути та кома не підтвердилися, лікарі не приховували своїх побоювань за життя Святішого Отця. Двічі протягом кількох днів лікування у клініці Джемеллі, Папа висловив бажання залишитися у Ватикані, що також стало причиною прогнозу про близьку смерть. Офіційні повідомлення з Ватикану були лаконічним і дуже простим. Це було необхідно для натовпу людей, які молилися за Святішого Отця, стояли вдень і вночі на площі Ватикану. Ці люди хотіли супроводжувати його під час боротьби Папи зі смертю. [79, с. 110]

Вже ввечері п'ятниці, 1 квітня, віряни та журналісти отримали інформацію про те, що стан здоров'я Папи значно погіршився. На площу Святого Петра щогодини прибувало все більше людей, долучаючись до спільної молитви за здоров'я Івана Павла II.

У суботу перед обідом дві заяви наближених до нього людей не залишили ілюзій. Спочатку колишній речник Святого Престолу повідомив, що стан здоров'я Івана Павла II був дуже важким, він також іноді втрачав свідомість. Незабаром кардинал Йозеф Ратцінгер заявив, що Папа знає, що помирає, і вже попрощався зі своїми найближчими співробітниками [59].

Події суботи 2 квітня 2005 року з кімнати вмираючого Папи описав його особистий секретар кардинал Станіслав Дзівіш: «У кімнаті панувала атмосфера надзвичайного спокою. Святіший Отець поблагословив корони, призначені для образу Матері Божої Ченстоховської у Ватиканських Гротах, а також ще дві для відправлення до монастиря у Ясній Гурі. Потім він попрощався зі своїми найближчими соратниками, кардиналами, прелатами з Державного

секретаріату, керівниками окремих канцелярій, також хотів попрощатися з Франческо, який відповідав за підтримання порядку в помешканні.

Він був і надалі притомний, і, хоч говорив з великими труднощами, попросив, щоб йому прочитали Євангеліє від Іоанна. Це не було наше рішення, він висловив таке побажання. Тому і в останній його день, як він робив усе своє життя, він хотів насититися словом Божим» [13, с. 228]. Потім кардинал описував перебіг цього дня, який був подібний до інших протягом усього його понтифікату. Нарешті він мав сказати одній із присутніх сестер: «Дозвольте мені відійти до Господа» [13, 229].

Кардинал Дзівіш писав: «Наближалася 20:00, коли я несподівано відчув внутрішню потребу служити Святу Месу. Це була свята Меса перед недільною Урочистістю Божого Милосердя, такою дорогою для Святішого Отця» [13, с. 229].

Час смерті Папи – 21.37. Тоді всі присутні в кімнаті зрозуміли, що Папа Римський перестав дихати і що його серце перестало битися. Тоді професор Буццонетті схилився над померлим і, дивлячись на зібраних, сказав: «Він повернувся до дому Отця» [13, с. 229].

Тоді звістка про смерть Кароля Войтили досягла 100 тис. вірних, які молилися за здоров'я для Святішого Отця на площі св. Петра. – Наш улюблений Святіший Отець Іван Павло II відійшов до дому Отця, – повідомив архієпископ Леонардо Сандрі [59].

В годину смерті Івана Павла II всі впали на коліна. Навіть публічні особи, котрих не можна було назвати релігійними, почали говорити мовою проповіді. Мова проповіді була присутня як у журналістів першої величини, так і у новачків у цій професії. Римо-католицькі єпископи закликали не плакати, не піддаватися емоціям. Дійсно, Папа відійшов до Дому Отця і це дає нам великий урок того, як переживати страждання і не боятися смерті. Його слова, «*nie lękać się*», набувають прекрасного змісту. Хоча говориться про прощання, велика сила віри полягає в тому, що ніхто ніколи не прощається назавжди [63].

Після смерті тіло померлого папи було поміщено в приватній каплиці папи. Після чування найближчими людьми Папи Івана Павла II, яке тривало всю ніч, 3 квітня вранці тіло було перенесено до Климентійської зали, де з ним попрощалися кардинали, єпископи, представники Ватикану, дипломатичного корпусу та світської влади. Цього дня прийшло багато представників світу політики. Приїхав і Президент України Віктор Ющенко. Світові газети, теле- та радіостанції одноголосно повідомили про смерть Великого Папи. У багатьох містах, особливо в Польщі, люди збиралися на молитву на площах і в церквах. Палили свічки та згадували Папу-поляка.

У Польщі після смерті Івана Павла II було оголошено п'ятиденну національну жалобу. Проте не тільки Польща була в жалобі. Через смерть Святішого Отця також Італія, Куба, місто Мадрид і далека Нова Зеландія оголосили жалобу на час похоронних церемоній [59].

4 квітня катафалк з Папою спочив перед конфесією св. Петра у ватиканській базиліці. До 7 квітня з ним попрощалися понад 3 мільйони вірян. Похорон Івана Павла II відбувся 8 квітня 2005 року. О 10.00 поховальну святу літургію відслужив кардинал Йозеф Ратцінгер, котрий став наступним Папою Римським. Церемонію та заупокійну месу у Ватикані транслювали телевізійні станції всього світу. Мільйони вірних зібралися в церквах і перед великими екранами на площах і вулицях в Азії, Європі, Америці та Африці віддали данину пам'яті Йоану Павлу II, молячись і дивлячись трансляцію похоронної меси у Ватикані. Вперше світ прощався з будь-яким покійним у такій кількості та разом. На церемонію до Риму прибуло 2-4 мільйони людей (за деякими джерелами – близько 5 мільйонів паломників), на похороні були присутні 4 королі, 5 королев і понад 70 президентів держав, які представляють країни з усього світу [59].

Після меси тіло Папи Римського Івана Павла II було поховано в підвалі собору св. Петра у Ватикані [79, с. 106]. Кароль Войтила прожив 84 роки. Його понтифікат тривав 26 років, 5 місяців і 17 днів.

До катехези про страждання Іван Павло II додав особливе Євангеліє про смерть. Він присвятив багато міркувань стражданням, хворобам, старості та смерті, застосовуючи їх також до себе. Під час аудієнції 1 серпня 1979 року він сказав хворим: «Уміти страждати з любов'ю, зі смиренням, з мужністю, з довірою, з терпінням – це велике мистецтво, яке здобувається тільки з допомогою Божої благодаті» [60, с. 15]. Кілька років потому, наприкінці молитви, написаної 18 травня 1985 року, він висловив таке побажання: «І нехай мій останній подих буде подихом любові. Тоді в таку мить моя душа, ведена рукою Марії, постане перед Тобою, щоб вічно співати Твою славу» [60, с. 23].

Після гідного життя він показав світові, що можна також гідно страждати і померти. З цієї точки зору останні роки й дні його життя були, мабуть, найважливішими й найпрекраснішими. З відвертістю та відвагою він ввів у таємницю смерті, відновивши право людини на старість, недугу та смерть. Мільйони людей на землі, котрі підтримували Святішого Отця в його боротьбі зі смертельною хворобою, зрозуміли, що смерть, навіть у приголомшливих стражданнях, можуть бути спокійною, гордою і навіть прекрасною. Якщо понтифікат Івана Павла II був проголошенням цивілізації життя і любові, то його ставлення до страждань і смерті можна назвати Євангелією вмирання. Ось як розповідав про останні моменти його життя його особистий лікар доктор Ренато Буццонетті: «Це були довгі, нестерпні страждання, у чомусь схожі на страждання Ісуса на Хресті. Він зіткнувся з ними і пережив їх гідно, мовчки, нічого не приховуючи. Він навів чудовий приклад того, як Кароль Войтила, людина, Папа, у хвилину смерті повністю віддає себе Господу. Який це чудовий життєвий урок! Який Папа! Він згасав повільно, від болю та страждань, які він виніс з великою людською гідністю. Часом, коли він усе більше й більше занурювався у своє ложе болю, він нагадував мені образ Ісуса на Хресті. Святіший Отець перед смертю не міг вимовити жодного слова. В останні дні він не міг говорити, був приречений на мовчання. Але його все одно можна було зрозуміти. Крім того, ця довга, нескінченна тиша по суті знаменувала собою останній урок його надзвичайного понтифікату. Він

говорив поглядом, лагідністю своїх очей, покірністю великого містика... І його розуміли. У багатьох відношеннях його довге мовчання було в певному сенсі парадоксально несумісним з тим, що відбувалося поза його кімнатою, за кілька метрів від Апостольського дому» [79, с. 98].

Образ тілесної смерті Папи відновив правильні пропорції людської ієрархії цінностей. Для нього страждання і смерть мали метафізичний сенс, це було як жертва самого Христа. Він протистояв слабкостям вмираючої плоті силою свого духу. Папа страждав і помер на очах у всього світу, віруючих і невіруючих. Приймаючи людський стан, з долею, нічого не приховуючи, – як писав Павел Шпевак, – «він блукав містичною дорогою ночі» [27, с. 216].

Наприкінці свого понтифікату Папа сказав: «З Христом усе має сенс, навіть страждання та смерть. Служити до кінця – це прекрасно» [27, с. 217]. Недаремно завершальний етап боротьби з хворобою назвали «апостольською подорожжю в країну страждань» [77, с. 9]. Життя Івана Павла II обірвалося, але його служіння триває... Він став загальновідомою іконою сучасного світу. Страждання Папи спонукають до глибших роздумів над таємницею життя і смерті та над таємницею трансцендентності. Вітторіо Мессорі стверджував, що Івана Павла II можна вважати мучеником за віру [79, с. 100]. У своїй прощальній проповіді кардинал Йозеф Ратцінгер кілька разів повторив слова Христа «Йди за Мною» та застосував їх до різних періодів життя Кароля Войтили: учня, студента та семінариста, священника, єпископа та кардинала, і, нарешті, Папи. Найголовнішою своєю силою він вважав любов до Христа і відданість Його Матері. Глибина цих почуттів і «проміння святості», яке відчуває багато, нагадують атрибути, які приписують «Божевільним». «Завдяки цьому вкоріненню він зміг нести тягар, який перевищував суто людські сили». [79, с. 100] Завдяки цьому він викликав ентузіазм у світі і, відстоюючи гідність кожної людини, викликав прагнення до християнського персоналізму.

3.«ЖИВІ ІСТИНИ» ЛЮДСТВА У ТВОРАХ ПРОПОКІВ ЕПОХИ РОМАНТИЗМУ ТА ХХ СТОЛІТТЯ

Дев'ятнадцяте століття було визнано на початку свого існування як «виключно релігійне [...] за власним вибором глибшим і більш внутрішнім, ніж століття, що йому передували» [42]. У той час католицизм відроджується, особливо після численних воєн між католицизмом і протестантами, що велися в період бароко. Нове століття приносить новий погляд людини на світ, на довкілля, здебільшого заснований на мріях про вільну країну, про відродження суспільства [8, с. 121].

Романтичний підхід до релігії був індивідуалістичним. Духовний досвід мав більше значення, ніж догма. Ця релігія почуттів співіснувала з вірою в прогрес і повагою до науки. Духовне пробудження відповідало інтересу до біблійних текстів, на які часто посилалися та які перефразували. Найбільше захоплювала митців-романтиків творча сила Слова.

Романтизм — це також епоха «релігійного пробудження», повернення до християнства, відродження католицизму, хоча це відродження найчастіше було несумісним з догматами Церкви [72]. Створювалися (або відроджувалися) неортодоксальні філософсько-релігійні течії: міленаризм і месіанізм. Знайшли прихильників провінціалізм та ідея прогресу, згідно з якою людство прагне до Бога через низку випробувань принести колективне спасіння. Зрештою, «релігія епохи» набула синкретичного характеру: кожна з вірувань вела до Бога, тому кожна була однаково доброю, а найкращою здавалося поєднання елементів різних вірувань, а також досягнень філософії. і сучасна наука, яка мала стати оборонцем віри. Це також була релігія почуттів, для якої важливими були особисті переконання, а не догма [9].

Часові рамки епохи романтизму здебільшого відносять до першої половини ХІХ ст. Наприклад, у Польщі початком епохи романтизму вважають 1822 рік, тобто від виходу в світ «Балад і романсів» Адама Міцкевича і до 1864 року, тобто до краху Січневого повстання, краху надії на перемогу, на відродження незалежної держави [12].

В епоху романтизму йшлося не тільки про відродження держави і самого католицизму, нова ера шукала нового бачення Бога. Романтики діяли проти Творця, про якого говорила Церква. Створювалися (або відроджувалися) неортодоксальні філософсько-релігійні течії: міленаризм (очікування тисячолітнього царювання Бога на землі, (епоха Святого Духа) і месіанство [17].

На думку багатьох романтиків і значної частини польського суспільства, Бог є єдиним гарантом виживання народу, Він допустив страждання Польщі, щоб, коли прийде час, ще більше піднести її. Тому польський народ є обраним народом, якому Творець доручив виконати важливе завдання. Це принесе свободу всім народам, і коли це станеться, настане Царство Боже на землі, в якому поляки займуть чільне місце [41]. Це, в двох словах, і була ідея месіанства, яка з особливою силою опанувала уми творців на початку ХІХ століття. Саме тоді народилося переконання, що Бог має для нас особливі плани. Звичайно, найповнішого вираження ця ідея отримала в епоху польського романтизму у «Книгах польського народу і паломництва» та п'ятій сцені (видіння отця Петра) «Дзядів ІІІ частини» [34]. Обидва тексти написав Адам Міцкевич.

Провіденціалізм (віра в те, що історія є виключно результатом божественних постанов, а не сферою людських дій) і проголошена ідея прогресу знайшли послідовників, згідно з яким людство прагне до Бога через низку випробувань, які принесуть колективне спасіння [69]. Зрештою, «релігія століття» набула синкретичного характеру: кожна з релігій вела до Бога, а отже, кожна була однаково хорошою, а найкращим здавалося поєднання елементів різних вірувань, а також досягнень філософії і сучасної науки, яка мала стати оборонцем віри. Це також була релігія почуттів, для якої важливим було особисте переконання, «релігійне почуття», а не догма [26].

Припущення про існування Бога і віра в нього були необхідні більшості романтиків як основа для створених ними історіософських систем. Романтична література також потребувала Бога, допускаючи «диво» (втручання

надприродного світу) у художні твори вже не як «прикрасу», а як повноцінний (часто найважливіший) елемент. Поети зверталися до християнства як джерела літератури. «Музи залишили Парнас і опинилися на Йордані», — сказав французький архієпископ де Прадт у 1825 році. Романтизм протиставляв загальні закони Божі конкретним: людське існування, несумісне з ними [62, с. 120]. Особливо це було характерно для раннього романтизму, для якого основою суджень про світ була індивідуальна совість, а не універсальний кодекс, власне нещастя і страждання не можна було пояснити чи виправдати завдяки Євангелію про вселенські справи (частина IV Дзядів) [61].

У Великій імпровазації у третій частині метафізичний бунт знаходить своє найважливіше й найкраще художнє вираження. Конрад представляє себе рівним Творцеві (бо герой — поет, а отже, творець), і свою любов до людства (або народу) він ставить вище за любов, яку має до нього Бог, який допускає зло і страждання [61]. Третя частина «Дзядів», однак, приносить інше бачення Бога: справедливого і милосердного, відповідно до християнського бачення [64]. Творець також має бути організатором історії, який визначає її хід і цілі. З ним на історичній арені співпрацює людина, часом не розуміючи задумів Бога, бажаючи «небесним» (людським, гріховним, сатанинським) способом прискорити хід подій (Небожественна комедія). Нещастя і поразка набувають значення як Божі випробування, необхідні умови розвитку. Також наші численні національні нещастя: розділи, невдалі повстання є елементами Божого плану і повторенням євангельської історії Христа, який страждає, вмирає і воскресає, і тим самим спасає світ [6].

Месіанізм «Дзядів» Міцкевича полягає насамперед у багаторазовому вживанні аналогії між страстями Христа, спокутним значенням його жертви та невинною жертвою сучасних польських мучеників [73, с. 122]. Тому цій жертві приписується подібна спасительна сила по відношенню до власної нації, за яку ми страждаємо, і — ширше — по відношенню до цілого світу. Польська жертва також має універсальне значення, вона є ніби повторенням загального спокутного характеру Христової жертви [43, с.25].

Представником польського месіанізму є поема Красинського «Przedświt», опублікована в Парижі 1843 року. У вірші порушується проблема «батьків провини» — чи не могла Польща бути невинною жертвою, чи могли «батьки» довести до її знищення? [17] Ці питання ставить собі оповідач, вигнанець і візіонер. Духи предків відповідають йому: не слід засуджувати «батьків провини», бо це благословенна провинна (як провинна праотця Адама, що вилилася в спасительну місію Христа), і водночас очевидний, тому що він насправді полягає в тому, щоб не пристосовуватися до злого світу та правил, які ним керують. За словами Красинського, Польща чекає шляху Христа на Голгофу, а в майбутньому їй чекає воскресіння. Тоді, як взірць витривалості в стражданнях, Польща стане етичним дороговказом для всього людства. «Умріть, пісні мої – воскресніть, діла мої!» – цими словами поет оспівує філософію дії на противагу філософії пасивного страждання [6].

Саме Христос, Боголюдина, тепер замінює бачення Бога-Отця, Творця. Божественний і людський плани, «євангеліє» і «недоля» примиряються між собою саме в такій формі. Це Бог нової романтичної релігії, месіанської історіософії, якого хочуть бачити романтики після поразки Листопадового повстання. «страждання євангелізоване», посилюється месіанське бачення історії народу [22, с. 15].

Народжується також нове, «партнерське» бачення стосунків Бога з людиною, згідно з яким остання має право на бунт і докори, а також на договори та угоди з Творцем. Бог і людина взаємозалежні. Деякі з божественних сил романтики також передають людині: слово поета дорівнює (чи подібне до) творчого Слова св. Івана, а месіанські та містичні концепції фактично припускають самоспасіння людства.

ВИСНОВКИ

Дана робота присвячена темі «Мотив страждання у творчості Кароля Войтили і польських письменників XIX ст.». Поєднання цих, здавалося б, абсолютно різних епох і творів призвело до того, що на основі аналізу текстів було виявлено узгодженість у розумінні багатопланового поняття страждання, яке ми виділяємо як у моральному, так і в фізичному аспекті.

Саме фізичні страждання людини є результатом страждань духовних. Людина, занурена у відчай, наприклад, через втрачену свободу, крокує до поглиблення нового болю і фізичних хвороб. Під час роботи над кваліфікаційною роботою всі ці концепції були доведені та представлені на основі фахової літератури з даної теми.

У рамках бібліографічної роботи виявилось, що ця тема є цілком піонерською в україномовній літературній сфері. Оскільки за останні роки в україномовній літературі на цю тему з'явилося лише кілька публікацій та альбомів про життя та діяльність Папи Івана Павла II, то інформаційний голод до його діяльності та публіцистики до 1978 року відчувається повною мірою. Також в останні роки дослідники в Україні мало займаються дослідженнями польських романтиків, а спроба поєднати ці два явища досі не знайшла фахового та всебічного дослідження. Немає також глибокого аналізу перших віршів Кароля Войтили і на польському ринку. На тему страждання читач може знайти зараз численні дослідження з різних галузей, однак цей зв'язок досі не отримав комплексного розвитку.

Практична актуальність цього твору міститься також у зв'язку з сучасністю, позначеною численними стражданнями багатьох людей. Йдеться про муки людей, які постраждали від війни. Саме несправедлива війна в Україні, яка триває з 24 лютого 2022 року, приносить багато страждань і болю. Щоденні повідомлення про загибель військових і мирних жителів, долі біженців і часто осиротілих дітей – це трагедія сьогодення і біль мільйонів

людей. Цей біль посилюється певною невідомістю завтрашнього дня, коли внаслідок масових нападів людей позбавляють помешкань і будинків, і, нарешті, страхом перед болем, можливістю інвалідності чи смерті. Усі ці обставини означають, що польські романтики, які жили в ХІХ столітті, які пережили біль втрати свободи, і Кароль Войтила, який жив під час Другої світової війни та комуністичного періоду, можуть відповісти на багато питань, які хвилюють нас сьогодні.

Дана робота була поділена на три окремі розділи, які переплітають основне питання людських страждань.

Вже перший розділ, який має назву Мотив страждання в польській літературі на прикладі відомих польських письменників ХІХ ст. відсилає читача до ХІХ ст., а особливо до творчості польського народного пророка, який у своїй поемі «Дзяди» показав, що таке людські страждання, особливо в контексті втрати державності. Можна також зазначити, що поети і письменники того часу вважали страждання і надію на відродження державності романтичними. Для того щоб отримати найвищі цінності потрібно повністю їм себе присвятити. Міцкевич вважав, що любов є запорукою щастя, а без любові людина завжди залишиться нещасною. Це розуміли й інші польські письменники, які, однак, через обмеження в обсязі кваліфікаційної роботи вони до неї не потрапили, а згадана вище повість «Дзяди» видається найдовершенішим зображенням страждань, які були в самопочуття сучасної людини.

У наступному розділі під назвою «Творчість Кароля Войтили як вираз віддзеркалення життєвих страждань» ми маємо на меті показати розуміння страждання найвищим моральним авторитетом ХХ століття Каролем Войтилою, а потім Папою Іваном Павлом II. Кароль Войтила – не лише Папа Римський, а й видатний філософ, колишній актор і письменник. У своїх творах він висвітлював різні форми людського страждання. Два твори, представлені у творі, «Йов» та «Єремія», походять із періоду його юності, де автор,

спираючись на біблійних героїв, показує, що таке страждання нації та суспільства, а як Папа писав і багато говорив про людські страждання, з яких найвідомішим є апостольський лист *Salvifici doloris* від 1984 року. Тема страждання також фігурує в багатьох інших документах і промовах.

У контексті страждань Папа неодноразово застерігав владу від таких явищ, як війни та переслідування через віру чи колір шкіри. Він попереджував про війни у майбутньому, якщо людство не змінить свою поведінку і не припинить виробництво нової зброї. Світ Папа також застерігав від втручання у життя людини, кажучи, що людина має право на життя від початку до своєї природної смерті. Як Папа, Кароль Войтила також закликав цінувати вартість людей похилого віку, а самих людей похилого віку закликав до прийняття дару хвороби чи інвалідності. Як священник він неодноразово нагадував, що такі страждання, як хвороба, також можуть бути даром, який людина може прийняти для досягнення більших цілей, як наприклад спасіння.

Будучи людиною Іван Павло II також був підвладний болю та хворобам. Він пережив жорстокі замаху на його життя, і свій порятунок він приписував Матері Божій Фатімській. В останні роки свого життя він багато страждав через прогресуючу хворобу Паркінсона та людську впертість, а його смерть стала для багатьох взірцем радісного і терплячого перенесення болю та страждань, і водночас відданості іншій людині та світ до кінця. З цієї причини, через його автентичність, він був оголошений католицькою церквою святим.

Нарешті, останній розділ має на меті показати ці трансформації в мисленні людини наприкінці дев'ятнадцятого та на початку двадцятого століть. Саме XIX століття принесло низку нових концепцій, які також використовувалися в розумінні людських страждань, оскільки саме відродження католицизму та інших філософських течій змусило людину відійти від розуміння страждання як покарання чи долі і спробувати описати й зрозуміти його в багатьох соціально-релігійних вимірах.

Ми усвідомлюємо, що дана робота не дає повністю вичерпну відповідь на питання, пов'язане з поняттям страждання на прикладі окремих письменників. Для тих, хто буде проводити нові дослідження, можна визначити нові питання, які можна було б підняти на основі теми страждань. Цікавим дослідженням було б порівняння мислителів чи філософів ХІХ ст., як польських, так і іноземних, з письменниками та поетами того часу. Необхідно було б також показати шлях еволюції поняття страждання як долі на зло, вчинене до того, що сьогодні називається «dolor» як багатозначне поняття людського страждання, що служить для більшого добра.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Гнатюк О. *Адам Міцкевич, Дзяди: Імпровізація Конрада*. URL: <https://cutt.ly/s0caIaU> (дата звернення: 11.11.2022).
2. Лисанець Ю. Мотив страждання в літературно-медичному дискурсі прози США. Теоретичні та прикладні проблеми сучасної філології. Миколаїв: 2012. С. 19-200
3. Пілярська Катажина. Міцкевич. Факти про національного пророка. *Нова Польща*. URL : <https://cutt.ly/W0vRGrV> (дата звернення: 20.04.2022)
4. Ситковська М., Сажина Т. Мотив страждання як спокута провини в повісті І. Багряного «Огненне коло». *Актуальні питання гуманітарних наук*. Т 4. вип 47. Харків. 2022.
5. Скупейко Л. Мотив свободи-через-страждання у творчості Лесі Українки (психотипологія Прометея і Ісуса Христа). *Слово і Час*. 2017. № 12. С. 16-20.
6. Wolecki W. Modernizm w literaturze polskiej XX w. (rekonesans). *Repozitorium Cyfrowe Instytutów Naukowych*. URL: <https://cutt.ly/r0vmVkg> (дата звернення: 9.09.2022).
7. Borowy W. O poezji Mickiewicza. w 3 t. Lublin, 1958, T. 1. s. 120.
8. Bruchnalski W. Między średniowieczem a romantyzmem. Warszawa: PWN, 1975. s. 629.
9. Brzozowski S. Kryzys romantyzmu. Legenda Młodej Polski. Studia o strukturze duszy kulturalnej. Kraków–Wrocław: Wydawnictwo Literackie. 1983. s. 34.
10. Cybulski W. Dziady Mickiewicza. Krytyczny rozbiór zasadniczej idei poematu. Księgarnia J. K. Żupańskiego, 1864. s. 80.
11. Dąbrowska A., Geller E., Turczyn R. Słownik synonimów. Warszawa : 1998, s 490.
12. Dopart B. Polski romantyzm i wiek XIX. Zarysy, rekonesanse. URL: <https://cutt.ly/00vcfLZ> (дата звернення: 2.12.2022).

13. Dziwisz S. Świadek w rozmowie z Gian Franco Svidercoschim. Warszawa: 2007. 259 s.
14. Floryńska-Lalewicz H. *Adam Mickiewicz (luty 2003)*. *Culture.Pl*. URL : <https://culture.pl/pl/tworca/adam-mickiewicz> (data звернення: 20.04.2022)
15. Floryńska-Lalewicz H. *Adam Mickiewicz (luty 2003)*. *Culture.Pl*. URL : <https://cutt.ly/k0vTKd0> (data звернення: 20.04.2022).
16. Gębalska-Berekets A. O przyjaźni Mieczysława Kotlarczyka i Karola Wojtyły. *Aleteja*. URL : <https://cutt.ly/P0vyWuf> (data звернення: 3.11.2022).
17. Glinianowicz K. Z cienia polskości : ukraińska proza galicyjska przełomu XIX i XX wieku. *Repozytorium Uniwersytetu Jagellońskiego*. URL: <https://cutt.ly/A0vQaET> (data звернення: 9.09.2022).
18. Godzki B. Niewinni czarodzieje, guślarze, dziady – poezja jako wywoływanie duchów. *Teksty Drugie*. 2019. № 9. s. 199-209.
19. Grajewski A. „Papież musiał zginąć”. Wyjaśnienia Ali Agcy. Katowice: 2011. s. 269.
20. Grzonka D. Pojmowanie i praktykowanie cierpień w niektórych tradycjach i mitologiach. URL: <https://cutt.ly/S0vEVzN> (data звернення: 8.07.2022)
21. Jan Paweł II, *Christifideles laici*. Wrocław : Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej. 1995. 192 s.
22. Janion M. *Gorączka romantyczna*. Warszawa: 1975. 68 s.
23. Jarosz A. Ślady twórczości Juliusza Słowackiego we wczesnych dramatach Karola Wojtyły (Hiob, Jeremiasz). *Roczniki Humanistyczne*. w LXVIII. Tom LXVIII, zeszyt 1. 2020.
24. Jougan A. *Słownik kościelny łacińsko-polski*. Warszawa : 1992. 209 s..
25. Kaczmarek T. Sługa Boży ks. Jerzy Popiełuszko – duchowa wielkość. *Studia Włocławskie*. 2009. № 12. s. 81-91.
26. Kasperski E. Romantyzm i poprzednicy. Wokół dyskursów prefundacyjnych. *Library of Science*. URL: <https://cutt.ly/o0vcAec> (data звернення: 2.12.2022).

- 27.Kokoszka R. Umieranie i śmierć Jana Pawła II znakiem dla współczesnego świata. *Studia Włocławskie*. 2006. №9. s. 213-219.
- 28.Kon K. Motyw cierpienia w literaturze. *Polszczyzna.PL*. URL : <https://cutt.ly/60vuGzn> (дата звернення: 3.12.2022).
- 29.Koniński K. Romantyzm a Mickiewicz. *Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych*. URL: <https://cutt.ly/N0vbiS7> (дата звернення: 9.12.2022).
- 30.Korpyś I., Szulc P. Którędy do nieba? Drogowskazy Świętego Jana Pawła II. Warszawa, 2014. S. 82-83
- 31.Kotlarczyk M., Wojtyła K. O Teatrze Rapsodycznym. Kraków : PWST im. Ludwika Solskiego w Krakowie, 2001. s. 389.
- 32.Krupiński S.Z. Romantyzm i jego skutki. *Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych*. URL: <https://cutt.ly/C0vbbXv> (дата звернення: 9.12.2022).
- 33.Krzyżanowski J. Nauka o literaturze. Wrocław: 1966. s. 334.
- 34.Laskółowa E. „Dziady. Część III” Adama Mickiewicza. Z warsztatu dydaktyka literatury. *Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych*. URL: <https://cutt.ly/60vzE3J> (дата звернення: 3.12.2022).
- 35.Łaszewski W. Orędzie fatimskie w pontyfikacie Jana Pawła II. *Salvatoris Mater*. 2000. № 5/3. s. 184.
- 36.Łempicki Z. Romantyzm : przyczynki do krytyki pojęcia. *Pamiętnik Literacki*. URL: <https://cutt.ly/V0vc13n> (дата звернення: 2.10.2022).
- 37.Mężyński K. Tragiczne antynomie Gustawa w "Dziadach" kowieńsko-wileńskich. *Pamiętnik Literacki*. URL : <https://cutt.ly/l0caZ6n> (дата звернення: 11.07.2022).
- 38.Mickiewicz A. Dziady. Warszawa : Wydawnictwo „KAMA”, 1997. 344 s.
- 39.Moricowa J. Maryja jako wzór dla cierpiących według Jana Pawła II. *Salvatoris Mater* 7/3/4, s. 269-277
- 40.Motyw cierpienia. „Dziady” Adama Mickiewicza. *Motywy Literackie*. URL : <http://motywyliterackie.pl/a-94-4.html> (дата звернення: 20.04.2022)

41. Nycz R. „Każdy z nas jest przybyszem”. Wzory tożsamości w literaturze polskiej XX wieku. *Centrum Humanistyki Cyfrowej*. URL: <https://cutt.ly/p0vbZN4> (data звернення: 9.12.2022).
42. Olejniczak J. Z perspektywy XX wieku. URL: *Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego*. <https://cutt.ly/x0vQXEb> (data звернення: 9.09.2022).
43. Olszewski D. Badania nad religijnością Europy Zachodniej XIX wieku. *Kieleckie Studia Teologiczne*. 2004. 106 s.
44. Osadczy W. Biskup Rafał Władysław Kiernicki OFM Conf. *Z pastorałem przez kontynenty*. Warszawa: 2020, s.209-218
45. Palumbieri S. Cierpienie i sens. Miedzy rozumem a wiarą URL: <https://cutt.ly/w0vEQsn> (data звернення: 8.07.2022)
46. Paweł II J. Centesimus annus. Wrocław : Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej. 1991.133 s.
47. Paweł II J. Jan Paweł II Wielki. *Evangelium vitae* : w 4 tomach. Poznań : Druck oficyna wydawnicza, 1995. T. 4. 146 s.
48. Paweł II J. Jan Paweł II Wielki. List do moich braci i sióstr – ludzi w podeszłym wieku : w 4 tomach. Poznań : Druck oficyna wydawnicza. 1999. T. 4. 146 s.
49. Paweł II J. Jan Paweł II Wielki. *Pamięć i tożsamość*. Kraków : Wydawnictwo Znak, 2005. 173 s.
50. Paweł II J. *Przekroczyć próg nadziei*. Lublin: 1994. 346 s.
51. Paweł II J. *Salvifici doloris* (luty 1984). URL : <https://cutt.ly/B0vTfkZ> (data звернення: 15.05.2022).
52. Paweł II J. *Testament*. Warszawa: 2005. 45 s.
53. Pigoń S. Do źródeł „Dziadów” kowieńsko-wileńskich. Wilno: 1930. s. 110—123.
54. Pini T. “Dziady” a Maryla. *Pamiętnik literacki*. URL: <https://cutt.ly/p0v1G9m> (data звернення: 2.12.2022).
55. Popiel J. Karol Wojtyła i Mieczysław Kotlarczyk. Historia artystycznej przyjaźni. URL : <https://cutt.ly/b0ve8lb> (data звернення: 15.11.2022).

56. Popiel J. Teatr w biografii Karola Wojtyły, [w:] *Przestrzeń słowa...*, dz. cyt., s. 295–306.
57. Przeciszewski M. Jan Paweł II. Europa dwóch płuc. *eKAI*. URL : <https://cutt.ly/m0vTcLq> (дата звернення: 12.10.2022).
58. Pucko Z. Czy cierpienie ma sens? Teodycea wobec bólu i cierpienia. Kraków: 2004. s. 202
59. Rakosza K. Zaprawdę, papież nie żyje. Tak wyglądały ostatnie godziny Jana Pawła II URL. *Na Temat* : <https://cutt.ly/N0vTrmn> (дата звернення: 14.11.2022).
60. Ryn Z. J. Jan Paweł II: katecheza cierpienia i umierania. *Annales. Etyka w życiu gospodarczym*. 2006. № 9/1. s. 15-25.
61. Schipper J. Sentymentalizm w twórczości Mickiewicza. Lwów: 1926. s. 216—236.
62. Siwiec M. Romantyczne koncepcje poezji. Poeta i Muza – relacja w stanie kryzysu (Alfred de Musset i Juliusz Słowacki). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 2012. s. 178.
63. Strasz P. Centrum Myśli Jana Pawła II Śmierć Papieża. Odchodzenie Jana Pawła II oczami Polaków. *JP2 Online*. URL : <https://cutt.ly/A0vR4O5> (дата звернення: 14.11.2022).
64. Strużyńska A. Gustaw-Konrad jako bohater romantyczny. *Poezija.org*. URL : <https://cutt.ly/J0vTCJD> (дата звернення: 20.04.2022)
65. Strużyńska A. Konrad jako bohater romantyczny. *Poezija.org* URL : https://poezja.org/wz/interpretacja/3764/GustawKonrad_jako_bohater_romantyczny (дата звернення: 20.04.2022)
66. Sulikowski A. Życie w horyzoncie cierpienia. Przyczynek do biografii Karola Wojtyły. *Pontyfikat w oczach świata*. URL : <https://cutt.ly/u0csnB6> (дата звернення: 15.11.2022).
67. Tindalrobertson T. Fatima, Rosja i Jan Paweł II. Ku triumfowi Niepokalanego Serca Maryi. Warszawa: 2002. s. 235.

68. Tischner J. Hiob Karola Wojtyły. Państwowy Teatr im. Wandy Siemiaszkowej
URL : <https://cutt.ly/B0vTY0B> (дата звернення: 10.09.2022).
69. Warchała M. Romantyzm i narodziny myśli postsekularnej. *The Central European Journal of Social Sciences and Humanities*. URL:
<https://cutt.ly/n0vvMgo> (дата звернення: 2.12.2022).
70. Weigel G. *Świadek Nadziei*. Kraków: Znak, s. 1192.
71. Wilowski W. *Metafizyka cierpienia. Od Arystotelesa, poprzez myśl indyjską, do myśli chrześcijańskiej*. Poznań : 2010, 221 s.
72. Witkowska A. *Romantyzm*. Warszawa: PWN, 2001. 774 s.
73. Witkowska A. *Rówieśnicy Mickiewicza. Życiorys jednego pokolenia*. Warszawa: 1962. 229 s.
74. Wojtyła K. List do Mieczysława Kotlarczyka (kwiecień/lato 1940). M. Kotlarczyk. *O Teatrze Rapsodycznym*, dz. cyt., s. 317–318.
75. Wojtyła K. *Poezje i dramaty*. Kraków : Wydawnictwo Znak. 412 s.
76. Wojtyła K., *Hiob. Drama ze Starego Testamentu*, dz. cyt., s. 180.
77. Woodman M. *Idę do domu Ojca. Zapis ostatnich dni życia Jana Pawła II*. Kraków: 2005. 345 s.
78. Zboralska M. *Bacz, byś nie zabył Miłosierdzia*. Przesłanie dramatu pt. Hiob Karola Wojtyły. URL : <http://bc.upjp2.edu.pl/Content/4488/10.pdf> (дата звернення: 11.09.2022).
79. Zieliński Z. *Jan Paweł II Wielki*: в 3 т. Poznań: 2006. Т. 3. 756 s.
80. Zieliński Z. *Jan Paweł II Wielki*: в 2 т. Poznań: 2006. Т. 2. 845 s.